ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

УДК: 347.7 (575.3)
ББК: 67.404
М – 31

Бо ҳуқуқи дастнавис

МАСИЕВ УМЕД ОКТАМОВИЧ

ҚАТЪИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ: ПРОБЛЕМАҲОИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи гражданӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)

ДУШАНБЕ – 2020

Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ) иҷро гардидааст

Роҳбари илмӣ: **Ғаюров Шукрулло Кароматуллоевич -** доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудири кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Меликов Умрилло Асадуллоевич –** доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи иқтисодии факултети муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон.

Пулатов Азамат Содиқҷонович – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (ш. Душанбе)**

Ҳимояи диссертатсия 1-уми декабри соли 2020, соати 14.00 дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии 6D.КОА-002-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) баргузор мегардад.

Бо мазмуни рисола дар сомонаи китобхонаи маркази Донишгоҳи миллии Тоҷикистон: www. tnu. tj метавон шинос шуд.

Автореферат «____»_________2020 ирсол гардид.

Котиби илмии шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор **Азиззода У.А.**

МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзӯи таҳқиқот. Бинобар эътирофи конститутсионии озодии фаъолияти соҳибкорӣ ва васеъшавии доираи паҳншавии гардиши молу мулкӣ, фаъолияти иқтисодии шаҳрвандон ва дигар субъектони ҳуқуқи хусусӣ густариш меёбад. Дар пешниҳоди қарз, таъсиси ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ ва ширкатҳо, инчунин истифодаи меҳнати кироя асосҳои гуногун пайдо мешаванд. Дар чунин шароит ноилшавӣ ба натиҷаи мусбат дар бисёр ҳолатҳо аз таҷрибаи кории муштарак ва малакаи касбӣ дар соҳаи истеҳсоли мол, хизматрасонӣ ва иҷрои кор вобаста аст. Мавҷуд набудани дониш ва таҷриба дар бисёр ҳолатҳо асоси қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ мегардад, ки метавонад ба манфиати шаҳрвандон зарар расонад. Бисёр иштирокчиёни гардиши молу мулкӣ далели касбияти соҳибкориро ба инобат намегиранд (қ. 3, м. 1 КГ ҶТ). Дар он соҳибкорони дурӯғин ё соҳибкоре, ки фаъолияти худро ғайриқонунӣ амалӣ месозанд, ошкор мегарданд.

Мутобиқи Қонуни ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» аз 18 майи соли 2009, № 508[1] дар Тоҷикистон тартиби нави бақайдгирии давлатии субъектони соҳибкорӣ ҷорӣ карда шуд, ки такроршавиро истисно карда, муайянсозии шумораи воқеии соҳибкоронро осон кард. Новобаста аз чораҳои амалинамудаи Ҳукумати ҶТ барои сабук кардани пайомади ногувори буҳрони молиявӣ зарурати қабули чораҳои иловагии мушаххас мавҷуд аст, ки ба расонидани ёрии воқеӣ ба соҳибкорӣ чун яке аз самтҳои ба рушди иқтисодии кишвар мусоидаткунанда, равона гардидааст.

Мутобиқи ҳисоботи ҳарсолаи Бонки Умумиҷаҳонии «Пешбурди бизнес», аз рӯйи натиҷаи ислоҳотҳои дар солҳои 2009 ва 2010 татбиқшуда ҶТ нишондиҳандаи худро то 25 нуқта беҳтар намуда, ба қатори даҳгонаи давлатҳои пешбар дар гузаронидани ислоҳот ворид гардид, ки ба ташкили шароити мусоид барои пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ равона гардидаанд. Мақсади асосии гузаронидани ислоҳотро соддакунии расмиёти таъсисдиҳӣ ва фаъолияти корхона, мустаҳкамкунии ҳуқуқи моликият ва такмили расмиёти муфлисшавӣ, танзими баҳсҳои тиҷоратӣ ва беҳтарсозии шароити бақайдгирии давлатии корхонаҳо ташкил медод.

Сарфи назар аз тамоюлҳои мусбати рушди соҳибкорӣ дар ҶТ, як қатор омилҳое мушоҳида мешаванд, ки ба рушди соҳибкорӣ монеа

[1] Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2009. – № 5. – М. 316; 2010. – № 12. – М. 828; 2012. – № 12. – М. 1006; 2015. – № 11. – М. 972; 2016. – № 1319.

эҷод мекунанд, инҳо номукаммалии санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти соҳибкорӣ, литсензиякунонӣ, сертификатсия, гузаронидани санҷишҳо, андозбандии субъектони хурду миёнаи соҳибкорӣ, содирот ва воридоти мол; норасоии захираҳои молиявӣ ва инвеститсионӣ; дараҷаи баланди коррупсия дар мақомотҳои давлатӣ; дараҷаи нокифояи омодагии касбии кадрҳои баландихтисоси мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва соҳибкорӣ; инфрасохтори сустинкишофёбандаи дастгирии соҳибкорон, махсусан навсоҳибкорон; ҳамкории заифи давлатӣ-хусусӣ; номукаммалии низоми қарздиҳӣ–молиявии дастгирии субъектони хурд ва миёнаи соҳибкорӣ; дараҷаи пасти истеҳсоли меҳнат ва ғайра мебошанд.

Низоми мавҷудаи қарздиҳӣ-молиявии дастгирии субъектони хурд ва миёнаи соҳибкорӣ дар ҶТ ҳанӯз то охир шакл нагирифтааст ва ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ мутобиқат намекунад. Аз ҷумла, дар мавриди додани қарз ба субъектони хурду миёнаи соҳибкорӣ аз ҷониби бонкҳо ва дигар ташкилотҳои молиявӣ фоизҳои баланд ва ба мӯҳлати хеле кам татбиқ мешаванд. Бинобар ин, ба субъектони хурду миёнаи соҳибкорӣ дастрасӣ ба воситаҳои молиявӣ маҳдуд карда шуда, дар натиҷа дар ҷумҳурӣ ҳолатҳои зерин мушоҳида мешаванд: дараҷаи пасти рушди корхонаҳои саноатӣ ва кишоварзӣ; истифодаи техника ва таҷҳизоти фарсудашудаи истеҳсолӣ; дараҷаи пасти истеҳсолоти технологӣ; сифати паст ва қобилияти рақобатпазирӣ надоштани молҳои истеҳсолшавандаи ватанӣ.

Мутобиқ бо Стратегияи миллии рушди ҶТ барои давраи то соли 2030[1], Тоҷикистон чун давлати дорои иқтисоди кушода гирифтори таъсири омилҳои берунӣ ва дохилӣ мебошад, ки метавонанд ба ноилшавӣ ба мақсади стратегӣ ва тасҳеҳи давраҳои инкишоф, таъсир расонад. Ситеза – ин ҳама вақт ба нафъи давлат мебошад, ба шарте ки чораҳои пешгирии мутобиқатшавӣ қабул гарданд. Дар ҳолати баръакс, онҳо ба таҳдид табдил мееёбанд. Барои Тоҷикистон мумкин аст ситезаҳои асосии зерин ҷудо карда шаванд: рақобатпазирии сусти иқтисоди миллӣ ҳамроҳ бо пойгоҳи технологии ақибмонда ва дараҷаи пасти фаъолнокии инноватсионӣ, технологияи фаромасрафи нирӯ ва олудакунанда, фарсудашавии баланди фондҳои асосӣ.

Дар кишвар, амалан механизми «маҷбуркунӣ» ба инноватсия ва раванди тиҷоратикунонии натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва фаъолияти таҷрибавӣ-тарроҳӣ ҷой надорад; ҳиссаи пасти захираҳои дохилӣ ва

---

[1] Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, № 636. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=127827 (санаи муроҷиат: 02.10.2018).

инвеститсияҳо ба муосирсозии кишоварзӣ, саноатикунонӣ ва рушди инфрасохтор монеа эҷод мекунад; нокифоягии сифатнокии идоракунии давлатӣ, аз ҷумла дар соҳаи банақшагирии стратегӣ, имконияти коркард ва амалисозии сиёсат дар соҳаи рушди иҷтимоӣ-иқтисодиро маҳдуд мекунад; иқлими начандон мусоиди бизнес, ки дар танзими барзиёд ва бесамар, коррупсия, сарбории баланди андозбандӣ ва маъмурикунии малоловари андозӣ, дараҷаи баланди инҳисоркунӣ, ҳимояи сусти ҳуқуқи моликият ва соҳибкорон, ифода меёбад.

Ҳарчанд, ки Тоҷикистон дар рӯйхати даҳгонаи давлатҳо оид ба бештарин пешравӣ дар ислоҳот оид ба дастгирии бизнес ҷой дорад, аз рӯйи рейтинги «Пешбурди бизнес 2016» ҷойи 132-умро ишғол мекунад, аз рӯйи «Пешбурди бизнес 2017» бошад, дар ҷойи 128-ум қарор дорад, аз рӯйи «Пешбурди бизнес 2018» дар ҷои 126 қарор дорад, ки ба рушди сусти ниҳодҳои дастгирии соҳибкорӣ далолат мекунад.

Дар натиҷа, захираи сармоягузорӣ ва содироти маҳсулот бо арзиши изофаи иловагардида пурра истифода намешавад. Имрӯз таъмини шароити мусоиди пешбурди бизнес, фароҳам овардани шароит барои ҳимоя ва кафолати ҳуқуқ ба моликият ва ҷалби сармоягузориҳо, идоракунии самараноки дороиҳои худӣ шартҳои зарурӣ барои инкишофи соҳаҳои авлавиятдоштаи иқтисодиёт мебошанд. Ҳамин тавр, нуктаҳои зикршуда ва ҳолатҳои дигар ба интихоби мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ мусоидат намуданд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Робитаи мавзӯи таҳқиқот бо барномаҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода карда шудааст. Яке аз бандҳои дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи мазкур «Танзими ҳуқуқии муносибатҳо дар соҳаи соҳибкорӣ» номгузорӣ шудааст, ки он фарогири мавзӯи таҳқиқоти диссертатсия мебошад.

Сатҳи таҳқиқи мавзӯи диссертатсионӣ. Солҳои охир ба таҳқиқи масъалаҳои танзими ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ мавриди таваҷҷуҳи ҷиддии бисёр олимон қарор мегирад, ки дар байни онҳо метавон инҳоро қайд кард: А. Волнов, А.А.Павлов, А.Степанов, Б.Архипов, В.В.Витрянский, В.С. Ем, В.И.Синайсий, Г.Н. Давидов, Г. Шапкина, Г.Ф.Шершеневич, Д.И.Мейер, Е. Бакулин, Е. Дубовитская, Е.А.Суханова И.Л.Корнеев, К.Н.Анненков, К.Д.Кавелин, К.П.Победоностсева, Л.Фролов, М.И. Брагинский, Н.И.Коваленко, Н.И. Краснов, Н.Козлов, О.С.Иоффе, О.Ю.Шилохвост, С.Н. Братус,

С.Э. Жилинский, С.М.Попов, С.А. Хохлов, Т.И.Илларионов, Т.Д. Аиктулов, Ю.П.Свит, Ю.Тарасенко, Ю.А. Хорьков ва дигарон.

Асос ва тартиби қатъи фаъолияти соҳибкорӣ мавриди танзими санадҳои меъёрии ҳуқуқии гуногуни солҳои 2003 – 2019 гардид, ки ба хусусигардонӣ, муфлисшавӣ, азнавсозии корхонаҳои давлатӣ, қонунгузории зиддиинҳисорӣ мансуб мебошанд. Вале танзими ҳуқуқии қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ ҳанӯз дар адабиёти илмии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқоти амиқ қарор нагирифтааст. Бинобар ин, ҳолатҳои зикргардида интихоби мавзӯи таҳқиқотро муайян намуданд. Хулосаҳои муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар натиҷаи таҳлили таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунӣ, маводи илмӣ ва матбуоти даврӣ ба даст оварда шудаанд.

Объекти таҳқиқоти диссертатсиониро муносибатҳои ҷамъиятие ташкил медиҳанд, ки вобаста ба масъалаҳои мафҳумҳо ва вижагиҳои ӯ ҳангоми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ бавуҷудоянда, пайдо мешаванд.

Предмети таҳқиқоти диссертатсиониро таҳқиқи маҷмӯи ниҳодҳо ва муносибатҳо оид ба қатъи фаъолияти субъектони фаъолияти соҳибкорӣ, баррасии масъалаҳои асосии назариявии давомати ворисӣ, ошкорсозии нуқсонҳо дар қонунгузорӣ ва коркарди тавсияҳо оид ба такмили қонунгузории амалкунанда ва таҷрибаи татбиқи он ташкил медиҳад.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Мақсади таҳқиқоти диссертатсиониро таҳлили проблемаҳои илмӣ ва таҷрибавии танзими ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин коркарди тавсияҳо оид ба такмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба масъалаи мазкур ташкил медиҳад.

Барои расидан ба мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ муаллиф иҷрои вазифаҳои зеринро матраҳ кардааст:

- асосноккунии моҳияти ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ва кафолати ҳуқуқи кредиторон;
- асосноккунии мафҳум ва вижагиҳои ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ба миён меоянд;
- таҳлили масъалаҳои қатъи фаъолияти соҳибкорӣ тибқи қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- муайян намудани табиати ҳуқуқии кафолати ҳуқуқи кредиторон ҳангоми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ;
- таҳлили намудҳои алоҳидаи ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ба миён меоянд ва таҳқиқи масъалаҳои қатъи фаъолияти соҳибкори инфиродӣ;

- муайянсозии вижагиҳои ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқии тиҷоратии азнавташкилшаванда ва ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқии тиҷоратии барҳамдодашаванда дар назди кредиторон;

- таҳлил ва асоснокунии ҷавобгарии ҳуқуқӣ барои вайрон кардани ӯҳдадорӣ ҳангоми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ;

- коркарди пешниҳодҳо оид ба такмили қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба соҳаи таҳқиқшаванда.

Методологияи таҳқиқоти диссертатсионӣ. Асоси методологии таҳқиқотро методҳои умумии маърифати илмӣ (диалектикӣ, шаклӣ-мантиқӣ, таҳлил, таркиб (синтез), хулосабарорӣ) ва методҳои махсуси таҳқиқот, ба монанди системавӣ, муқоисавӣ-таърихӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, инчунин методи таҳлили компонентӣ ва методи мушоҳидаи бевосита ва тасвирӣ, ки истифодаи он ба муайянсозии вижагиҳои монанд ва фарқкунандаи нуктаҳои ҳолатҳои таҳқиқшаванда ёрӣ расонид, ташкил намуданд.

Истифодаи методи диалектикии шинохти воқеият имкон дод, ки проблемаи танзими ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рушд ва ҳамкории мутақобила омӯхта шавад. Бо ёрии таҳлил ва таркиб аломатҳои муҳим ва хосиятҳои қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ошкор карда шуданд. Методи муқоисавӣ-ҳуқуқӣ бошад, имкон дод, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия дар самти қатъи фаъолияти соҳибкорӣ бо мақсади ошкорсозии вижагиҳои умумӣ ва хосиятҳои махсуси он, муқоиса карда шаванд.

Асоси назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ. Асоси назариявии таҳқиқоти диссертатсиониро таҳлили қонунгузории ватанӣ ва Россия ташкил дод, ҳамзамон асарҳои илмӣ-назариявии олимони соҳаи ҳуқуқи гражданӣ, ба монанди: А. Вольнов, А.А. Павлов, А. Степанов, Б.Архипов, В.В.Витрянский, В.С. Ем, В.И.Синайский, Г.Н. Давидов, Г. Шапкина, Г.Ф.Шершеневич, Д.И.Мейер, Е. Бакулин, Е. Дубовитская, Е.А.Суханов, И.Л.Корнеев, К.Н.Анненков, К.Д.Кавелин, К.П.Победоностсев, Л.Фролов, М.И. Брагинский, Н.И.Коваленко, Н.И. Краснов, Н.Козлов, О.С.Иоффе, О.Ю.Шилохвост, С.Н. Братус, С.Э. Жилинский, С.М.Попов, С.А. Хохлов, Т.И.Илларионов, Т.Д. Аиктулов, Ю.П.Свит, Ю. Тарасенко, Ю.А. Хорков ва дигарон.

Ҷанбаҳои гуногуни таҳқиқоти илмӣ муфассал аз ҷониби олимони соҳаи ҳуқуқи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, азҷумла Ш.К. Ғаюров, А.Д. Ғафуров, М.З. Раҳимзода, Ш.М. Исмоилов, Ш.М. Менглиев, В.А. Ойгензихт, Д.Ш. Сангинов, Т.И. Султонова ва дигар олимон, мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Заминаи меъёрии ҳуқуқии таҳқиқоти диссертатсиониро қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ташкил додааст.

Навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки диссертатсияи мазкур нахустин пажӯҳиши мукаммали монографии илмӣ оид ба танзими гражданӣ-ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Нахустин бор дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ дар диссертатсия маҷмӯи масоили бо моҳияти ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ва кафолати ҳуқуқи кредиторон алоқаманд, ки ҳангоми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ба миён меоянд, масъалаҳои қатъи фаъолияти соҳибкорӣ аз рӯи қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, намудҳои алоҳидаи ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ба вуҷуд меоянд ва проблемаҳои қатъи фаъолияти соҳибкории инфиродӣ, ҷавобгарии ҳуқуқӣ барои вайрон намудани ӯҳдадориҳои бавуҷудояндаи ҳангоми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ мавриди таҳлили муфассал қарор гирифта, вобаста ба такмили қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи таҳқиқшаванда, пешниҳодҳои муфид ифода гардидаанд.

Таҳлили илмии масъалаҳои қатъи фаъолияти соҳибкорӣ барои бартараф намудани проблемаҳои ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон монеа эҷодкунанда, равона гардидааст.

Ба ҳимоя нуктаҳои илмии зерин пешниҳод мегарданд:

1. Зери мафҳуми барҳамдиҳӣ чунин равиши қатъи фаъолияти субъекти соҳибкорӣ фаҳмида мешавад, ки дар натиҷа дар оянда ҳар гуна шакли фаъолият ва гузариши молумулк ба ворисон номумкин аст.

2. Дар зери мафҳуми азнавташкилдиҳӣ қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ бо гузариши маҷмӯи ҳуқуқҳо ва ӯҳдадориҳо ба ворис, бо тартиби варосати умумӣ фаҳмида мешавад. Зери мафҳуми ворис шахси ҳуқуқие фаҳмида мешавад, ки ба ӯ ҳамаи ҳуқуқҳо ва ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқии азнавташкилшаванда мегузаранд.

3. Фарқияти муҳим байни барҳамдиҳӣ ва азнавташкилдиҳӣ дар он аст, ки дар ҳолати аввал қатъи пурраи фаъолияти субъект, дар ҳолати дувум бошад, қатъи фаъолияти он дар шакли ташкилӣ-ҳуқуқии муайян амалӣ мегардад. Дар ҳар ду ҳолат фаъолияти субъект қатъ гардида, он дигар вуҷуд надорад. Вобаста ба барҳамдиҳии субъект фаъолияти ӯ қатъ мегардад, дар мавриди азнавташкилдиҳӣ бошад, фаъолияти ӯ тамдид карда мешавад, вале на дар шакли қаблӣ, балки дар шакли нави ташкилӣ-ҳуқуқии субъект. Яъне бояд қайд кард, ки фарқияти асосии ин воситаҳои қатъи фаъолияти субъектон (барҳамдиҳӣ ва азнавташкилдиҳӣ) дар оқибати ҳуқуқии воқеияти қатъи мавҷудияти он, мавҷуд будан ё набудани варосат ифода меёбад.

4. Катъи фаъолияти субъекти соҳибкорӣ метавонад бо тартиби ихтиёрӣ ва маҷбурӣ тибқи қарори соҳибмулк ё шахсони ваколатдори онҳо, асосгузорони субъект ё ворисони онҳо, инчунин дар ҳолатҳои дар қонунгузорӣ муқарраргардида – бо қарори суд амалӣ гардад. Нисбат ба субъектони хоҷагидории шакли ташкилӣ-ҳуқуқии гуногун «шахсони ваколатдор» оид ба қабули қарор дар бораи қатъи фаъолияташон масалан, барои корхонаҳои давлатӣ – мақомоти ваколатдори давлатӣ мебошанд. Барои субъектони шакли коллективии моликият ин маҷлиси умумӣ дар ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ, кооперативҳо, корхонаҳои коллективӣ мебошад. Барои субъектони моликияти хусусӣ – шахси воқеӣ ҳамчун соҳибмулки амвол.

5. Бояд ба зарурати танзими қонунии масъалаҳои асосҳои қатъшавӣ таваҷҷӯҳ гардад. Хотимаёбии мӯҳлате, ки ба он шахси ҳуқуқӣ таъсис дода шудааст, инчунин ноилшавӣ ба мақсад бояд ҳамчун асосҳои мустақили қатъшавӣ баррасӣ гарданд, ки қабули қарори иловагиро аз ҷониби иштирокчиён ё маъмурияти шахси ҳуқуқӣ, талаб накунад. Барои муқаррар намудани ҳолатҳои номбурда бояд ба моддаи 62 КГ ҶТ тағйирот ворид карда шавад.

6. Пешниҳод карда мешавад, ки дар ҳолати ошкор шудани амвол баъд аз барҳамдиҳии қарздор, расмиёти нави аз нав оғоз намудани истеҳсолоти парванда, дар асоси азнавбарқароркунӣ ва бартараф кардани талаботи минбаъда, ба қонунгузории амалкунанда ворид карда шавад.

7. Зарур аст дар чараёни танзими ҳуқуқии азнавташкилдиҳӣ ва барҳамдиҳии ташкилотҳои тиҷоратӣ ҳимояи ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, ба манфиати иштирокчиёни гардиши хоҷагидории бовиҷдон (кредиторон) тақвия дода шавад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он ифода мегардад, ки пешниҳодҳои илмии аз ҷониби муаллиф тавсиягардида, метавонанд дар пажӯҳишҳои илмииояндаи масъалаҳои танзими ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, истифода шаванд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот инчунин дар он ифода мегардад, ки хулосаҳои асосии он метавонанд дар раванди таълим ҳангоми тадриси фанҳо ва курсҳои махсус, ба монанди «Ҳуқуқи гражданӣ», «Ҳуқуқи соҳибкорӣ», «Ҳуқуқи тиҷорат», «Танзими ҳуқуқии муфлисшавӣ», истифода шаванд.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Нуктаҳои асосӣ, натиҷаҳо ва хулосаҳои диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва маъқул дониста шуда, дар мақолаҳои илмии муаллиф, баромадҳо дар конфронсҳои ҷумҳуриявии илмию амалӣ

бахшида ба 20 солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 2014, ш.Душанбе, ДСҶТ), дар конфронси ҷумҳуриявии илмию амалӣ бахшида ба 20 солагии қабули Конститутсияи ҶТ (соли 2014, ш.Душанбе, ДМТ), дар конфронси байналмилалии илмию амалии V (соли 2017 ш.Душанбе, ДРСТ), дар конфронси ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои муҳимми ҳуқуқи гражданӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (8 июни соли 2019), инъикос ва ифода гардидаанд.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, ҳафт зербоб, хулоса ва феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Ҳаҷми умумии диссертатсия 162 саҳифаро ташкил медиҳад.

МӮҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқот асоснок карда шуда, дараҷаи омӯзиши он, предмет, объект, мақсад, вазифаи таҳқиқот ва масъалаҳои асосии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ муайян карда шудаанд, асосҳои назариявӣ ва амалии рисола ҳаллу фасл гардидаанд, нав будани мавзӯи кори илмӣ қайд шуда, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя гузошташуда муайян шудааст, аҳамияти назариявию амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва тасвиби онҳо баён гардидаанд.

Боби якуми рисола **“Моҳияти ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ва кафолати ҳуқуқи кредиторон”,** ки аз се зербоби алоҳида иборат аст, асосан мафҳум, моҳият ва мазмуни фаъолияти соҳибкорӣ, кафолати татбиқи он, қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар масъалаҳои вобаста ба фаъолияти соҳибкорӣ, зери таҳлил қарор гирифтаанд.

Дар зербоби якуми боби аввали рисола **“Мафҳум ва вижагиҳои ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ ба вуҷуд меоянд”** таҳлили муфассали ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ ба вуҷуд меоянд, гузаронида шудааст.

Ба андешаи муаллиф, табиати ҳуқуқии муносибатҳои ӯҳдадоркунанда чунин аст, ки мавҷудияти он вобаста ба вақт маҳдуд мебошад. Қайд мегардад, ки ҳангоми вуҷуд доштани ҳолатҳои муайян, ӯҳдадориҳои гражданӣ-ҳуқуқӣ қатъ мегарданд. Ин ҳолат дар сурате ба вуқӯъ мепайвандад, ки ҳамаи ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои мӯҳтавои онро ташкилкунанда, дар ҳаҷми пурра амалӣ гарданд.

Дар зербоби мазкур муаллиф таърихи ин падидаро таҳлил намуда иброз медорад, ки мақулаи (категорияи) қатъи ӯҳдадориҳои гражданӣ-ҳуқуқӣ ҳанӯз аз замонҳои ҳуқуқи римӣ маълум аст. Вале мегӯяд ӯ, аз

ҷониби ҳуқуқшиносони Рим танҳо тарзҳои қатъи онҳо баррасӣ мегардиданд, ки ба ду гурӯҳ тасниф мешуданд, яъне «ба онҳое, ки таъсири (эффект) ipso jure (бинобар қонун) ба вуҷуд меоваранд ва кредиторро аз ҳуқуқи талаб маҳрум мекунанд ва онҳое, ки таъсири (эффект) ope exceptionis (бинобар экссепсия), яъне истисно ба вуҷуд меоранд ва талаби кредитор боқӣ мемонад, вале метавонад бо эътирози даъвоӣ (exceptio) вобаста ба хоҳиши қарздор рад карда шавад».

Дар даврони классикии ҳуқуқи римӣ ба гурӯҳи аввали равишҳои қатъи ӯҳдадорӣ: иҷрокунӣ (воқеӣ ё рамзӣ), ивази иҷроиш (аз рӯйи назарияи сабиниансҳо, ки имконияти қатъи ӯҳдадориро бо розигии кредитор ба ҷойи мавриди ӯҳдадорӣ арзиши дигар пешниҳод намудан), навоварӣ, баррасии судии қонунӣ, ки дар натиҷаи он муроҷиати дубора бо даъво истисно мешуд, вобаста ба худи ҳуқуқ ё ба воситаи эътирози даъвоӣ дар хусуси он, ки талабот пештар мавриди баррасии судӣ гардида буд, баромад намудани кредитор ва қарздор дар шахси як нафар, асосҳои рақобат ва дигарҳо дохил мешуданд. Гурӯҳи дуюм асосҳои зеринро дар бар мегирад: баррасии судӣ, дар асоси ҳокимияти магистрат, ки дар натиҷаи он имконияти муроҷиати такрорӣ бо талаботи даъвоӣ вобаста ба худи ҳуқуқ пайдо мешавад, вале он бояд бо эътирози даъвоӣ оид ба қабули қарори судӣ аз рӯи парвандаи мазкур ё дар хусуси он, ки вай мавриди баррасии судӣ гардидааст, ивази иҷроиш (аз рӯйи назарияи прокулиансҳо, ки тибқи он қарздор ӯҳдадор боқӣ мемонад ва бояд аз даъвои кредитор оид ба эътироз дар хусуси қасди бад худро ҳимоя кунад), қарордоди тарафҳо оид ба пешниҳод накардани талабот, рад карда шавад.

Минбаъд муҳаққиқ илова менамояд, ки қатъи ӯҳдадорӣ ба воситаи ба ҳисоб гирифтан танҳо бо салоҳдиди судя иҷозат дода мешавад. Ҳолати мазкур оид ба тафриқаи мураттаби асосҳои таснифи равишҳои қатъи ӯҳдадорӣ вобаста аз мавҷудияти ҷанбаи моддӣ ё мурофиавии талаботи ҳуқуқӣ шаҳодат медиҳад. Дертар мазмуни таснифи мазкур ҳифз гардида, танҳо нисбат ба он, ки суд ҳуқуқ надорад бо салоҳдиди худ ба асосҳои мавҷудбудаи қатъи ӯҳдадорӣ, ки ҷанбаи мӯҳтавои мурофиавии талаботи ҳуқуқӣ дорад, бе дастури дахлдори қарздор таваҷҷӯҳ намояд.

Минбаъд муаллиф, бо назардошти таърифҳои дар адабиёт овардашуда қатъи ӯҳдадории гражданӣ-ҳуқуқиро ҳамчун аз миён рафтани робитаи ҳуқуқӣ байни кредитор ва қарздор, ки дар натиҷа ҳуқуқ ва ӯҳдадории мутақобила, ки мӯҳтавои муносибатҳои ӯҳдадоркунандаро ташкил медиҳанд, бидуни пайдоиши дигар оқибатҳои ҳуқуқӣ аз миён мераванд (ҳуқуқ ба ситонидани ҷуброни зарар, ҷаримаи дерпардохт, ҷавобгарии гражданӣ-ҳуқуқӣ дар шаклҳои дигар ва ва ғ.) мефаҳмад.

Ба андешаи муаллиф, қабули қарор оид ба барҳамдиҳӣ ва таъини комиссияи барҳамдиҳӣ ба тағйири қобилияти ҳуқуқдории шахси ҳуқуқӣ боис мегардад: мақсади ягонаи фаъолияти он барҳамдиҳии ҳарчи зудтари шахси ҳуқуқӣ мегардад, бинобар ин комиссия танҳо он амалеро бояд анҷом диҳад, ки баҳри амалисозии мақсади мазкур равона гардидааст. Иқдоми нахуст дар ин самт қатъи ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқӣ нисбат ба кредиторҳои он мебошад. Бо ин мақсад комиссияи барҳамдиҳӣ кредиторҳоро маълум намуда, онҳоро дар хусуси барҳамдиҳии шахси ҳуқуқӣ хаттӣ огоҳ менамояд. Барои муайян намудани ҳамаи кредиторҳо, инчунин дар хусуси барҳам дода шудани шахси ҳуқуқӣ, тартиб ва мӯҳлати пешниҳоди даъво аз ҷониби кредиторон, комиссияи барҳамдиҳӣ дар расонаҳо хабар паҳн мекунад.

Дар интиҳои зербоб, муаллиф андеша дорад, ки қонунгузории танзимкунандаи қатъи фаъолияти субъектони соҳибкорӣ хусусияти бисёртаркиба ва гуногуншаклии сарчашмаи ҳуқуқ (кодекс, қонун, фармони Президент, қарори Ҳукумат), санадҳои амали умумӣ ва соҳавидошта, дорад. Ҳамаи ин дарки назариявӣ ва татбиқи амалии меъёрҳои дахлдори ҳуқуқро осон намекунад.

Дар зербоби дуюми боби аввали рисола “**Мафҳуми қатъи фаъолияти соҳибкорӣ тибқи қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон”** – рисоланавис асосҳои ҳуқуқии қатъи фаъолияти соҳибкории субъекти ҳуқуқи гражданиро зери таҳлил қарор дода, оид ба мавҷудияти низоми қонунгузории ватанӣ қайд менамояд, ки қатъи фаъолияти соҳибкории субъекти ҳуқуқи гражданӣ бо шумораи зиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим мешавад, ки ба зумраи онҳо КГ ҶТ, Кодекси андози ҶТ, қонунҳои ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ», «Дар бораи муфлисшавӣ», «Дар бораи барҳамдиҳии ташкилотҳои қарзӣ», «Дар бораи биржаи молӣ ва савдои биржавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд», «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳҳомӣ», «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» ва ғайра шомил мебошанд.

Дар ҷараёни гузаронидани таҳлил, муаллиф тафовути байни барҳамдиҳӣ ва азнавташкилдиҳро муайян намуда қайд менамояд, ки дар натиҷаи барҳамдиҳӣ қатъи пурраи тамоми фаъолияти субъектони соҳибкорӣ амалӣ мешавад ва дар азнавташкилдиҳӣ бошад, танҳо қатъи фаъолияти он дар шакли ташкилӣ-ҳуқуқии муайя сурат мегирад.

Ба андешаи муаллиф, дар ҳар ду ҳолат ҳам фаъолияти субъект қатъ гардида, ӯ дигар амал намекунад. Дар натиҷаи барҳамдиҳии субъект фаъолияти ӯ қатъ мегардад, дар натиҷаи азнавташкилдиҳӣ бошад, фаъолияти ӯ тамдид мешавад, вале на дар шакли пештара, балки дар шакли нави ташкилӣ-ҳуқуқии субъект. Яъне, бояд қайд кард,

ки тафовути асосии ду шакли қатъи субъект (барҳамдиҳӣ ва азнавташкилдиҳӣ) аз оқибати ҳуқуқии воқеияти қатъи амали онҳо, яъне мавҷуд будан ё набудани ворис вобаста аст.

Азнавташкилдиҳӣ ба андешаи муҳаққик, қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад, ки дар натиҷаи он ҳамаи ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои он тибқи тартиби ҳуқуққабулкунии умумӣ ба ворис мегузаранд. Ба ҳайси ворис шахси ҳуқуқие баромад мекунад, ки ба он ҳамаи ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқии азнавташкилшуда мегузаранд. Моддаи 58 КГ ҶТ панҷ шакли қатъи фаъолияти субъектро муқаррар мекунад: якҷоякунӣ, ҳамроҳсозӣ, тақсимкунӣ, ҷудокунӣ ва табдилдиҳӣ.

Ба андешаи муаллиф, зери мафҳуми барҳамдиҳӣ чунин воситаи қатъи фаъолияти субъекти соҳибкорӣ фаҳмида мешавад, ки дар оянда ҳеҷ як намуди фаъолият ва гузариши моликият ба ворис ғайриимкон аст.

Муаллиф қайд менамояд, ки асосҳои қатъи фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ ва фаъолияти соҳибкории шахсони воқеӣ – соҳибкорон дар моддаи 62 КГ ҶТ муқаррар карда шудааст. Дар моддаи мазкур қонунгузор ду асосро ҷудо мекунад: якум – қатъшавӣ бо тартиби ихтиёрӣ ва дуюм – қатъшавӣ бо тартиби маҷбурӣ.

Илова мешавад, ки таърифи муфассал ва дақиқи асосҳои бақайдгирии давлатии қатъи фаъолияти субъектон дар Қонуни ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» оварда шудааст. Дар он ба таври мушаххас асоси қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ ва қатъи фаъолияти соҳибкории шахси воқеӣ, тақсим карда шудааст. Мутобиқи меъёрҳои Қонуни мазкур, қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ бо тартиби ихтиёрӣ амалӣ карда мешавад:

- бо қарори соҳибмулк ё мақомоти ваколатдор, бо қарори шахсони дигар – муассисони субъекти хоҷагидорӣ ё ворисони онҳо бидуни нишон додани сабаби қабули қарори мазкур бо аризаи шахсӣ;
- дар мавриди расидан ба мақсад ва вазифаҳои дар ҳуҷҷатҳои муассисӣ муқарраргардида, ки барои он шахси ҳуқуқӣ таъсис дода шуда буд;
- дар сурати ба итмом расидани мӯҳлате, ки барои он фаъолияти шахси ҳуқуқӣ, ҳисоб карда шуда буд.

Дар ҳамин зербоб, ҳамчунин асосҳои тартиби маҷбурии қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ бо қарори суд оварда шудааст, ки ба онҳо дохил мешаванд:

- беэътибор донистани сабт оид ба бақайдгирии давлатӣ вобаста ба вайронкунии қонун, ки ҳангоми таъсиси шахси ҳуқуқӣ содир гардидааст ва онро бартараф кардан имконпазир нест;

- амалисозии фаъолияте, ки хилофи ҳуҷҷатҳои таъсисдиҳӣ ва қонунгузорӣ мебошад;

- мутобиқат накардани ҳаҷми ҳадди ақали фонди таъсисии шахси ҳуқуқӣ ба талаботи қонун;

- мавҷуд будани сабт дар Реестри ягонаи давлатӣ оид ба набудани шахси ҳуқуқӣ дар макони нишондодашуда;

- эътирофи беэътиборӣ ё хилофи қонунгузорӣ будани ҳуҷҷатҳои таъсисдиҳӣ;

- муфлисшуда эътироф намудани субъекти фаъолияти соҳибкорӣ (дар ҳолатҳои дар қонунгузории амалкунанда пешбинигардида);

- дар давоми сол ба мақомоти андоз пешниҳод накардани эъломияи андоз, ҳуҷҷатҳои ҳисоботии молиявӣ тибқи қонунгузорӣ.

Дар интиҳои зербоб қайд карда мешавад, ки таҳлили меъёрҳои Қонуни ҶТ «Дар бораи барҳамдиҳии ташкилотҳои қарзӣ» онро тасдиқ мекунад, ки қонунгузории граждани барои нопурра танзим гардидани расмиёти барҳамдиҳӣ маҷбур аст иловатан қонунҳои алоҳида барои танзими чунин муносибатҳо қабул намояд. Вале норасоии асосии қонунгузор дар он аст, ки меъёрҳои ин қонунҳо дар баъзе ҳолат ба КГ ҶТ мухолифат мекунанд. Аз ин рӯ, ба фикри муаллиф, барои бартараф кардани ин ихтилофҳо КГ ҶТ бо якчанд моддаҳо оид ба барҳамдиҳии ихтиёрӣ ва маҷбурӣ илова карда шавад ва қабули қонуни алоҳида вобаста ба масъалаи мазкур шарт нест.

Дар зербоби сеюми боби аввали рисола “**Кафолати ҳуқуқи кредиторон ҳангоми қатъшавии фаъолитяи соҳибкорӣ”** – диссертант масъалаи татбиқи кафолатҳои ҳуқуқи кредиторон ҳангоми қатъшавии фаъолитяи соҳибкорро банду баст намудааст.

Ҳангоми баррасии масъалаи мазкур қайд мешавад, ки ҳимояи ҳуқуқи кредиторон асоси амалишавии самаранок ва устувори амалкарди мубодилаи молумулкӣ мебошад. Дар ҳолати баръакс ҳолатҳои сӯистифода аз ҷониби қарздорон амали маъмулӣ гардида, иҷроиши шартномаро, ки дар он ҳарду тараф манфиатдоранд зери суол мегузорад. Ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кредиторон дар муносибатҳои ӯҳдадорӣ бо ёрии воситаҳои умумии ҳимояи дар моддаи 12 КГ ҶТ пешбинигардида ва ҳам бо ёрии меъёрҳои махсуси дар бобҳои алоҳидаи КГ ҶТ оид ба ӯҳдадорӣ ва қонунҳои махсус пешбинигардида, таъмин карда мешаванд.

Минбаъд муҳақиқ воситаҳои таъмини ҳифзи кредиторонро таҳлил намуда илова менамояд, ки равишҳои умумиграждании ҳимоя ҷанбаи хусусияти диспозитивӣ дошта, аз ҷониби тарафҳо мумкин аст, иваз карда шаванд. Ҳуқуқҳои дар қ.2 м.61 КГ ҶТ муқарраршудаи кредитор дар хусуси талаб намудани қатъ ё иҷрои пеш аз мӯҳлати ӯҳдадорӣ, ки аз рӯи он ҳамин шахси ҳуқуқӣ қарздор мебошад, инчунин

ҷуброни зиён ӯро аз бастани созиш бо қарздор бо дарназардошти тартиб ё ҳаҷми ҷуброни зарари бо талаб пешомада, маҳрум намекунад. Ҳамин тавр, дар созиши тарафҳо мумкин аст имконияти ҷуброни зарар дар ҳаҷми кам ба назар гирифта шавад (танҳо ҷуброни воқеӣ). Ғайр аз ин, нисбат ба зарар ҷанбаи ҷаримаи дерпардохти пешбинигардида низ муайян карда мешавад (санҷишӣ, ҷаримавӣ, алтернативӣ).

Дар баробари ин қайд мегардад, ки ҳолатҳои умумии КГ ҶТ дар бораи ҳимояи ҳуқуқи кредиторон дар дараҷаи баробар ба ҳолатҳои азнавташкилдиҳии шахсони ҳуқуқӣ низ дахл доранд. Дар лаҳзаи азнавташкилдиҳӣ шахси ҳуқуқӣ (қарздор) метавонад соҳиби шумораи зиёди ӯҳдадорӣ дар назди кредиторон гардад, ки мӯҳлати иҷроиши онҳо ҳанӯз нарасидааст.

Амалан, ҳамаи равишҳои таъмини иҷроиши ӯҳдадорӣ, дар сурати татбиқи онҳо ба кредитор равишҳои иловагии ҳимоявӣ дода метавонанд. Бинобар ин, мумкин аст таъмини талаботи кредиторон оид ба пеш аз мӯҳлат иҷро кардан ё қатъи ӯҳдадорӣ ва ҷуброни зарар ҳангоми азнавташкилдиҳии қарздор бо нишон додани равиши дахлдор дар шартнома (гарав, нигоҳдошт, кафолат, кафолати бонкӣ, байъона ва ғ.) пешбинӣ карда шавад.

Дар зербоби мазкур, ҳамчунин яке аз равишҳои таъмини иҷроиши ӯҳдадорӣ - гарав баррасӣ гардидааст. Муаллиф иброз медорад, ки моҳияти гарав дар он аст, ки гаравдоранда ҳуқуқ пайдо мекунад дар сурати аз ҷониби қарздор иҷро нагардидани ӯҳдадорӣ, аз ҳисоби моликияти ба гаравмондашуда талаботи худро қонеъ намояд, афзалан дар назди дигар кредиторон мебошад, агар қонун ҳолати дигарро муқаррар накунад. Асосан, гарави молу мулки ғайриманқул муътамад аст, чунки истеҳлоки он мӯҳлати дуру дарозро дар бар гирифта, коҳишёбии босуръати арзиши он ғайриимкон аст. Вале лозим ба ёдоварист, ки гарави молу мулки ғайриманқул норасоии назаррас низ дорад, яъне маҳз ҳуқуқи гаравдоранда ба харидории молу мулки ғайриманқули ба гарав гузошташуда дар ҳолати татбиқи рӯёниши предмети гарав. Ҳамин тавр, мувофиқи қ. 4, м. 379 КГ ҶТ «ҳангоми эълони музоядаи баргузорнашуда, гаравдоранда метавонад дар мувофиқа бо гаравдиҳанда молу мулки ба гарав мондашударо харидорӣ намояд ва ба арзиши он талаботи худро, ки бо гарав таъмин гардидаанд, қонеъ намояд. Нисбат ба чунин шартнома қоидаи шартномаи хариду фурӯш татбиқ мешавад».

Аз нуктаҳои дар боло қайдгардида чунин бармеояд, ки гаравдоранда метавонад молу мулки ғайриманқулро бо мувофиқаи гаравдиҳанда харидорӣ намояд. Мушкилӣ дар он аст, ки дар бисёр ҳолатҳо гаравдиҳанда аз бастани созиш бо гаравнигоҳдоранда даст мекашад ва дар натиҷа охирин наметавонад аз ҳуқуқи худ истифода

барад. Бинобар ин, бо мақсади «эҳёбахшии» моддаи мазкур, ба ақидаи мо бояд аз қ. 4, м. 379 КГ ҶТ ибораи «бо созиши гаравдиҳанда» хориҷ карда шуда, моддаи мазкур дар таҳрири зерин ифода карда шавад «дар сурати эълони музоядаи баргузорнашуда, гаравнигоҳдоранда метавонад молу мулки ба гаравмондаро харидорӣ намояд ва аз ҳисоби нархи харидорӣ талаботи худро, ки бо гарав таъмин гардидааст, қонеъ намояд. Ба чунин шартнома қоидаҳои шартномаи хариду фурӯш татбиқ карда мешавад».

Дар интиҳои зербоб муаллиф хулоса намудааст, ки дар асоси нуктаҳои дар боло зикргардида мувофиқи мақсад мебуд, агар дар қонунгузорӣ чораҳои ба муайянкунандаи қарздор мусоидаткунанда, муқаррар карда шаванд; минбаъд пешгирии татбиқи чораҳои ҷавобгарии муштарак, дар ҳолати зарурӣ муқаррар шавад, татбиқи онҳо – тавсеаи самти татбиқи онҳо, бо имконияти истифодаи қиёси қонун.

Барои ин пешниҳод мешавад, ки ба моддаи 20 Қонуни ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» тағйирот дар хусуси он ворид карда шавад, ки шахси ҳуқуқии азнавташкилшаванда дар сурати азнавбақайдгирӣ бояд ба мақомоти бақайдгирӣ ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи арзиши дороиҳоеро, ки имконияти истифодаи воқеии онҳоро барои истифодаи ӯҳдадорӣ дар назди кредиторон нишон медиҳад, пешниҳод намояд. Дар ин ҳол додани дороиҳо дар намуди қарзи дебиторӣ бо мӯҳлатҳои гузаштаи даъво, наметавонад ҳамчун додани дороиҳо баррасӣ гардад. Якҷоя бо санади варосат ба мақомоти бақайдгирӣ хулосаи аудитори мустақил пешниҳод карда мешавад ва аз он бояд барояд, ки нархи дороиҳои холиси ҷамъият, ки аризадиҳанда хоҳиш дорад он бақайд гирифта шавад, на танҳо аз сармояи оинномавӣ, балки аз сармояи қарзҳои ин ҷамъият низ зиёдтар бошад.

Дар боби дуюми таҳқиқот “Намудҳои алоҳидаи ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ ба вуҷуд меоянд” масъалаҳои қатъшавии фаъолияти соҳибкори инфиродӣ ва пайомадҳои ҳуқуқии он, ҷабҳаҳои алоҳидаи вижагиҳои ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқии тиҷоратии азнавташкилшаванда, ӯҳдадории шахси ҳуқуқии тиҷоратии барҳамдодашаванда дар назди кредиторон ва ҷавобгарии ҳуқуқӣ барои риоя накардани ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ ба вуҷуд меоянд, ҳаллу фасл гардидаанд.

Боби мазкури рисола аз чор зербоби алоҳида иборат аст. Дар зербоби аввали он **“Қатъшавии фаъолияти соҳибкори инфиродӣ ва пайомадҳои ҳуқуқии он”** муаллиф сараввал оид ба механизми қатъи фаъолияти соҳибкори инфиродиро ҳамчун субъекти соҳибкории хурд, ки бо фавти ӯ алоқаманд аст, истода гузаштааст. Ба андешаи муаллиф,

дар ин сурат бақайдгирии давлатии қатъи фаъолият дар асоси маълумоти ба мақомоти бақайдгиранда оид ба фавти шахси дахлдор расида, амалӣ карда мешавад.

Минбаъд муаллиф иброз медорад, ки агар қатъи ихтиёрии фаъолияти соҳибкори инфиродӣ додани аризаи дахлдорро бо пардохти пешакии боҷи давлатӣ ба мақомоти бақайдгиранда талаб кунад, дар ин сурат қатъи маҷбурии фаъолияти соҳибкор аз маҷмӯи амалҳои муайян иборат аст.

Ба ақидаи муҳаққиқ, Қонун вижагии қатъи фаъолияти шахси воқеӣ ба сифати соҳибкори инфиродиро дар робита бо ба қувваи қонунӣ даромадани ҳукми суд, ки бо он ҷазо дар намуди маҳрум намудани ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ ба мӯҳлати муайян дода шудааст, муқаррар мекунад.

Дар сурати фавти шахси воқеӣ, ки ба сифати соҳибкори инфиродӣ ба қайд гирифта шудааст, аз ҷониби суд муфлис эътироф намудан, бо тартиби маҷбурӣ қатъи фаъолияти соҳибори инфиродӣ бо қарори суд, ба қувваи қонуни даромадани ҳукми суд, ки бо он ҷазо дар намуди маҳрум кардани ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ ба мӯҳлати муайян таъйин карда шудааст, бақайдгирии давлатии қатъи чунин шахс ба сифати соҳибкори инфиродӣ аз лаҳзаи фавт, аз ҷониби суд қабул муфлисшуда эътироф кардан ё бо тартиби маҷбурӣ қатъ намудани фаъолияти соҳибкори инфиродӣ, ба қувваи қонунӣ даромадани ҳукми суд ва ғайра қатъ мегардад.

Илова мешавад, соҳибкори инфиродие, ки оид ба қатъи фаъолияташ қарор қабул намудааст, ба мақомоти бақайдгиранда аризаи шакли тасдиқгардида оид ба бақайдгирии давлатии қатъи фаъолияти соҳибкорӣ, инчунин ҳуҷҷат оид ба пардохти боҷи давлатиро пешниҳод мекунад. Бо назардошти андешаҳои олимони соҳа, муаллиф андеша дорад, ки ҷорикунии боҷи давлатӣ барои бақайдгирии давлатии далели қатъи фаъолияти соҳибкорӣ аз ҷониби шаҳрванд ба гумон аст, ки ба афзоиши шумораи соҳибкорони бо чунин ариза ба мақомоти андоз муроҷиаткунанда мусоидат кунад», барои ин дар таҷриба ҳолатҳое мешаванд, ки соҳибкори инфиродӣ бе муроҷиат ба мақомоти андоз фаъолияти худро қатъ мекунад.

Дар фарҷоми зербоб қайд мегардад, ки чунин тартиби бештар соддакардашудаи аз ҷониби шаҳрванд аздастдиҳии вазъи соҳибкорӣ дар тафовут аз ташкилотҳои тиҷоратӣ бо он тавзеҳ мешавад, ки бо аздастдиҳии чунин ҳолати ҳуқуқӣ шаҳрванд шахси ҳуқуқӣ-субъективӣ боқӣ мемонад, ки имконияти аз рӯи ӯҳдадории худ, ҳатто вобаста ба фаъолияти соҳибкории пештар бавуҷудомада ҷавоб доданро дорад. Бояд қайд кард, ки қатъи маҷбурӣ маънои дар оянда қатъиян аз ҷониби шахси воқеӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ машғулшуда натавонистанро

надорад. Таҳлили Қонуни ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» ба чунин хулоса меорад, ки шахси воқеӣ баъди қатъи маҷбурии фаъолияти иқтисодиаш, метавонад аз нав бо ариза оид ба бақайдгирӣ ба сифати соҳибкори инфиродӣ, баъди як соли аз ҷониби мақомоти бақайдгиранда қабул гардидани қарор оид ба қатъи маҷбурии фаъолияташ, муроҷиат намояд.

Ба андешаи муҳаққиқ, қатъи фаъолияти соҳибкори инфиродӣ – ин қатъи пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ аз ҷониби соҳибкори инфиродӣ бо ворид намудани тағйироти дахлдор ба Реестри ягонаи давлатӣ мебошад. Пешниҳод карда мешавад, ки ба моддаи 21 Қонуни ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» мафҳуми мазкур илова карда шавад.

Дар зербоби навбатии боби дуюми рисола: **“Вижагиҳои ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқии тиҷоратии азнавташкилшаванда”** муҳаққиқ масъалаҳои ба ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқии тиҷоратии азнавташкилшаванда вобастаро зери таҳлил қарор додааст.

Дар оғози зербоб муаллиф пешниҳод дорад, ки азнавташдилдиҳӣ – яке аз расмиёти татбиқшаванда дар ҷараёни фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ мебошад. Ба андешаи ӯ, ин ҳолат бо шартҳои низоми иқтисодӣ, ки дар асоси рақобат ташкил шудааст, инчунин шароити иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ, ки дар он шахсони ҳуқуқӣ мавҷуданд, тавзеҳ карда мешавад.

Минбаъд, муҳаққиқ маълумотҳои омории Тоҷикистонро вобаста ба азнавташкилдиҳии шахсони ҳуқуқиро муфассал таҳлил намуда панҷ намуди азнавташкилдиҳро, ки дар меъёрҳои моддаи 58 КГ ҶТ муқаррар карда шудаанд, овардааст: якҷоясозӣ, ҳамроҳсозӣ, тақсимкунӣ, ҷудокунӣ, табдилдиҳӣ.

Дар зербоби мазкур, азнавташкилдиҳӣ ба воситаи дигаргунсозӣ низ қайд карда мешавад. Муаллиф ақида дорад, ки азбаски айни ҳол дигаргунсозии шахси ҳуқуқӣ бевосита бо мақсади кофтукови бенатиҷаи шахсияти ҳуқуқӣ дар шароити тезтағйирёбандаи қонунгузорӣ амалӣ карда мешавад (мутобиқ намудани ҳуҷҷатҳои таъсисӣ бо қонунгузорӣ, мутобиқсозии шакли ташкилӣ-ҳуқуқии шахси ҳуқуқӣ ба шумораи иштирокчиёни қонун муқарраркарда, рад намудани қисми зиёди ҷамъиятҳои саҳомӣ оид ба бақайдгирии давлатии барориши саҳмияҳо ва ҳисобот оид ба паҳнкунии он ва ҳоказо), аз ин рӯ, ошкор кардани мақсадҳои аслӣ барои қатъи шахси ҳуқуқӣ дар натиҷаи дигаргунсозии он ғайриимкон аст.

Муаллиф дар зербоби мазкур, ҳамчунин имконияти азнавташкилдиҳӣ бо тартиби ихтиёрӣ ва маҷбуриро банду баст намудааст. Қайд мегардад, ки айни ҳол якчанд ҳолати азнавташкилдиҳии маҷбурӣ бо қарори мақомоти ваколатдори давлатӣ

маълум аст. Дар ҳолате, ки агар субъектони хоҷагидории амалисозандаи фаъолияти соҳибкорӣ, мавқеи бартарикунанда дошта ва муттасил қонунгузории инҳисориро вайрон кунанд, мақомоти давлатии инҳисорӣ бо мақсади маҳдудсозии фаъолияти инҳисорӣ, метавонад ба суд бо даъво оид ба markазнавташкилдиҳии онҳо дар доираи воҳиди сохторӣ муроҷиат намояд, агар ин ҳолат ба рушди рақобат мусоидат кунад. Зери мафҳуми вайронкунии муттасили қонунгузории инҳисории ҶТ дар давоми се сол содир кардани зиёда аз ду ҳолати вайронкардани қонунгузории инҳисории ошкоргардида, фаҳмида мешавад.

Ҳамчунин, муаллиф масъалаи азнавташкилдиҳӣ дар намуди тақсимкунӣ, ҷудокунии субъектони хоҷагидорро дар ин зербоб баррасӣ намудааст.

Қайд мегардад, ки азнавташкилдиҳии шахси ҳуқуқӣ ҷараёни мураккабе мебошад, ки дар доираи он ҳам бавуҷудоии субъектони нави муносибатҳои гражданӣ ва ҳам қатъи фаъолияти субъектони пештар амалкунанда, ба вуҷуд меоянд. Вале як ҳолати умумӣ барои ҳамаи ҳолати азнавташкилкунӣ ин воросат мебошад.

Ҳангоми азнавташкилдиҳии шахси ҳуқуқӣ дар шакли якҷоякунӣ як ё якчанд шахси ҳуқуқӣ ба шахси ҳуқуқии дигари нав бо гузариши ҳамаи ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳо бо тартиби воросат ба охирин муттаҳид мешаванд.

Азнавташколдиҳӣ дар намуди ҳамроҳкунӣ бо роҳи бақайдгирии қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқии ба шахси ҳуқуқии дигар ҳамроҳшаванда амалӣ карда мешавад. Шахси ҳуқуқӣ аз лаҳзаи қатъи фаъолияти охирон вориси шахси ҳуқуқии ҳамроҳшуда мегардад. Шахси ҳуқуқии ҳамроҳшуда аз лаҳзаи аз Реестри ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ хориҷ гардидани фаъолияти ӯ, қатъшуда эътироф карда мешавад.

Мақомоти анҷомдиҳандаи бақайдгирии давлатӣ маълумотро оид ба қатъ гардидани мавҷудияти шахсони ҳуқуқии ҳамроҳшуда ба Реестри ягонаи давлатӣ ворид менамоянд.

Азнавташкилдиҳии шахси ҳуқуқӣ дар шакли якҷоякунӣ пас аз бақайдгирии давлатии шахси ҳуқуқии нав бавуҷудомада (ворис) анҷом меёбад. Аз лаҳзаи мазкур, шахсони ҳуқуқии тавассути якҷоясозӣ азнавташкилшуда, фаъолияташон қатъшуда ҳисобида мешавад. Сабт оид ба қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқии якҷоякардашуда аз ҷониби мақоми бақайдгиранда ба Реестри ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ба таври худкор ворид карда мешавад. Азнавашкилдиҳии шахси ҳуқуқӣ дар шакли якҷоякунӣ анҷомёфта аз лаҳзаи бақайдгирии давлатии шахси ҳуқуқии нав бавуҷудомада ҳисоб мешавад, дар ин раванд

шахсони ҳуқуқии дар шакли якҷоякунӣ азнавташкилшуда, фаъолияташон қатъгардида ҳисоб карда мешавад.

Азнавташкилдиҳии шахси ҳуқуқӣ дар шакли тақсимкунӣ бо роҳи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқии нав бавуҷудомада амалӣ карда мешавад. Азнавташкилдиҳии шахси ҳуқуқӣ дар шакли тақсимкунӣ анҷомёфта ва шахси ҳуқуқӣ мавҷудияташ қатъгардида, аз лаҳзаи бақайдгирии давлатии ҳамаи шахсони ҳуқуқӣ – ворисони шахси ҳуқуқии азнавташкилшуда ҳисоб карда мешавад. Азнавташкилдиҳии шахси ҳуқуқӣ дар шакли тақсимкунӣ аз лаҳзаи бақайдгирии давлатии охирин аз шахсони ҳуқуқии нав бавуҷудомада анҷомёфта, шахси ҳуқуқӣ бошад, азнавташкилшуда дар шакли тақсимкунӣ, фаъолияташ қатъгардида ҳисоб мешавад.

Ҳангоми азнавташкилдиҳӣ дар шакли ҷудокунӣ қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ ба вуҷуд намеояд. Азнавташкилдиҳии шахси ҳуқуқӣ дар шакли ҷудокунӣ аз лахзаи бақайдгирии давлатии охирон аз шахси ҳуқуқии навбавуҷуд омада, анҷомёфта ҳисоб мешавад.

Ҳангоми якҷоясозӣ, тақсимкунӣ ва табдилдиҳӣ ҳам таъсиси шахси ҳуқуқии нав ва ҳам қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқии пештар амалкунанда, ба вуҷуд меояд. Ҳангоми ҷудокунӣ танҳо таъсиси шахси ҳуқуқии нав бе қатъи шахси ҳуқуқӣ, азнавташкилдиҳӣ ба вуҷуд меояд. Ҳангоми ҳамроҳкунӣ танҳо қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ бидуни ташкили шахси ҳуқуқии нав ба миён меояд.

Қатъи шахси ҳуқуқӣ дар натиҷаи азнавташкилдиҳӣ дар шакли табдилдиҳӣ, якҷоясозӣ, ҳамроҳкунӣ ва тақсимкунӣ амалӣ мегардад. Бақайдгирии давлатии шахси ҳуқуқии бо роҳи азнавташкилдиҳӣ ташкилшуда, аз ҷониби мақомоти бақайдгирии макони ҷойгиршавии шахси ҳуқуқии азнавташкилшуда, амалӣ карда мешавад.

Дар интиҳои зербоб муаллиф андеша дорад, ки қатъи фаъолияти субъекти соҳибкорӣ метавонад бо тартиби ихтиёрӣ ва маҷбурӣ мутобиқан ба қарори соҳибмулк ё шахсони ваколатдорнамудаи ӯ, муассисони субъект ё ворисони он ва дар ҳолатҳои қонунгузор муқаррарнамуда бо қарори суд амалӣ карда шавад. Нисбат ба субъектони хоҷагидорӣ шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии гуногун бошад, шахсони ваколатдори қабули қарор оид ба қатъи онҳо, масалан барои корхонаҳои давлатӣ – мақомоти ваколатдори давлатӣ баромад мекунанд. Барои субъектони шакли коллективӣ ба сифати чунин мақомот маҷлиси умумӣ дар ҷамъияти хоҷагидорӣ, кооператив, корхонаҳои коллективӣ баромад мекунанд. Барои субъекти хусусӣ бошад, шахси воқеӣ ҳамчун соҳибмулки амвол баромад мекунад.

Дар зербоби сеюми рисола **“Ӯҳдадории шахси ҳуқуқии тиҷоратии барҳамдодашаванда дар назди кредиторон”** муаллиф андеша дорад, ки аҳамияти шахси ҳуқуқии тиҷоратии

барҳамдодашванда дар назди кредиторон, пеш аз ҳама, бо муҳимияти иҷтимоӣ-иқтисодии худи далели барҳамдиҳии ташкилоти тиҷоратӣ, ҳамчун субъектони муносибатҳои гражданӣ-ҳуқуқӣ муайян карда мешавад. Танзими ҳуқуқии қатъи ташкилоти тиҷоратӣ мазмуни муҳим дорад, зеро хориҷкунии субъект аз муносибатҳои гражданӣ бо қатъшавӣ (барҳамдиҳӣ) ё гузариши ҳуқуқҳои гражданӣ ва ӯҳдадориҳо бо тартиби варосат (дар сурати азнавташкилкунӣ), алоқаманд аст.

Дар оғози зербоб, муаллиф бо мақсади минбаъд муайян намудани мақсад ва ҳадафҳои асосии фаъолияти соҳибкорӣ маълумотҳои омориро овардааст.

Минбаъд қайд мегардад, ки барҳамдиҳии ташкилотҳои тиҷоратӣ раванди мураккаб буда, на танҳо ба танзими муфассали ҳуқуқӣ, инчунин ба таҳқиқи дақиқ ниёз дорад. Айни ҳол дар ҶТ дар ҳаҷми лозимӣ монографияҳои илмӣ аз рӯи мавзӯи таҳқиқшаванда мавҷуд нестанд. Қонунгузории амалкунандаи ҶТ бошад, аз шумораи зиёди меъёрҳое иборат мебошад, ки ба барҳамдиҳии ташкилотҳои тиҷоратӣ бахшида шудаанд. Вале, таҷрибаи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи гражданӣ дар соҳаи номбурдаи муносибатҳои ҳуқуқӣ дигаргун мебошад, бинобар ин таҳқиқи назариявӣ ва амалии мавзӯи мазкур бисёр муҳим мебошад. Дар диссертатсияи мазкур кӯшиш шудааст, ки таҳлили умумии ҳамаи асосҳои барҳамдиҳии ташкилоти тиҷоратӣ роҳандозӣ гарданд, инчунин нақши мақоми бақайдгиранда дар расмиёти барҳамдиҳии ташкилот муайян карда шавад.

Дар зербоб, асосҳои барҳамдиҳии ихтиёрии шахси ҳуқуқӣ баррасӣ гардида, муаллиф иброз дорад, ки таснифи намудҳои барҳамдиҳии ихтиёрии шахси ҳуқуқии дар қонунгузорӣ овардашуда, баҳснок нест. Ба андешаи ӯ тафсири муфассали меъёрҳои қонунгузорӣ ба хулоса меорад, ки барҳамдиҳии ихтиёрӣ танҳо бо қарори иштирокчиён (муассисон) ё мақоми ваколатдори шахси ҳуқуқӣ имконпазир аст.

Дар асоси ин гуфтаҳо муаллиф андеша дорад, ки мавқеи нишондодашуда айни ҳол бисёр маъмул буда, бебаҳс нест. Якум, қарор оид ба барҳамдиҳӣ дар асоси қарори ихтиёрии иштирокчиёни шахси ҳуқуқӣ қатъӣ мебошад ва ҳеҷ гуна асосноккуниро талаб намекунад, бинобар ин, анҷомёбии мӯҳлат, ноилшавӣ ба мақсад ё қарори суд наметавонанд ба сифати рӯйхати тахминии сабабҳое баррасӣ карда шаванд, ки дар доираи он қарор оид ба барҳамдиҳӣ имкон дорад. Ба андешаи мо, азбаски руйхати ӯҳдадориҳо барои қабули қарор оид ба барҳамдиҳӣ мукаммал мебошанд, тафсири айнии меъёрҳои сархати 1 қ.2 м.62 КГ ҶТ метавонад оид ба имконияти қабули қарор оид ба барҳамдиҳӣ бо тартиби судӣ танҳо дар ҳолати ба миён омадани сабабҳои қайдгардида, хулоса бароварда шавад. Ҳамин

тариқ, имконияти қабули қарор оид ба барҳамдиҳӣ аз рӯйи дигар сабабҳо ё умуман бе сабаб истисно карда мешавад. Дуюм, ба қонунгузор умуман зарурат набуд, ки сабабҳои иловагӣ барои ҳалли масъала оид ба барҳамдиҳиро, ки дар тафсири айнӣ мазмуни ҳуқуқӣ надоранд, ба ғайр аз асосҳои мустақил барои барҳамдиҳӣ, номбар кунад. Барҳамдиҳии шахси ҳуқуқӣ ҳамаи ӯҳдадориҳоеро, ки дар он шахси ҳуқуқӣ иштирок мекард, қатъ мекунад. Дар ҳолати бо қонун ё дигар санадҳои ҳуқуқӣ муқараргардидида, иҷрои ӯҳдадории шахси ҳуқуқии барҳамдодашуда ба зиммаи шахси дигар вогузор мегардад (бо талаби ҷуброни зараре, ки ба ҳаёт ё салматӣ ва ғ. расонида шудааст).

Дар фарҷоми зербоб, муаллиф андеша дорад, ки зарурати танзими қонунии масъала оид ба асосҳои барҳамдиҳӣ ба миён омадааст. Иброз дошта мешавад, ки анҷомёбии мӯҳлате, ки барои он шахси ҳуқуқӣ ташкил карда шуд, инчунин ноилшавӣ ба мақсад бояд ҳамчун асосҳои мустақили барҳамдиҳӣ баррасӣ гарданд, ки қабули қарори иловагиро аз ҷониби иштирокчиён ё мақоми шахси ҳуқуқӣ талаб намекунанд. Барои мустаҳкам намудани ин муқаррарот бояд ба моддаи 62 КГ ҶТ тағйироти дахлдор ворид карда шавад. Пешниҳод карда мешавад, ки дар сатҳи қонунгузорӣ зарур аст, ки масъалаи имконияти радди қарори барҳамдиҳӣ, инчунин оқибати ҳуқуқии ин радкунӣ, танзим карда шавад.

Дар зербоби чоруми боби дуюми тадқиқот - **“Ҷавобгарии ҳуқуқӣ барои риоя накардани ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ ба вуҷуд меоянд”,** муаллиф назарияи умумии ҷавобгарии граждании соҳибкоронро чун оқибати ҳуқуқии бо қонунгузории гражданӣ муқарраргардидаи иҷро накардан ё иҷрои номатлуби ӯҳдадорӣ мебошад, маънидод намудааст.

Илова мегардад, ки ҷавобгарии гражданӣ ҳангоми нисбат ба ҳуқуқвайронкунанда, аз ҷониби шахси дигар (кредитор) ё давлат татбиқ намудани чораҳои таъсиррасонии бо қонун ё шартнома муқарраргардида, ки ба ҳуқуқвайронкунанда оқибати молиявии номатлуб дорад, фаҳмида мешавад.

Ҷавобгарии гражданӣ хусусияти амволӣ ва ҷубронӣ дорад, зеро мақсади асосии татбиқи он барқарорсозии ҳуқуқҳои тарафи ҷабрдида (кредитор) мебошад. Ҷавобгарии граждании соҳибкорон метавонад аз муносибатҳои ғайришартномавӣ ба вуҷуд ояд. Он бо меъёрҳои дахлдори ҳуқуқ муқарар гардида, инчунин шартномавӣ мебошад, ки аз иҷро накардан ё иҷрои номатлуби шартномаҳои басташуда бармеояд. Аз нуқтаи назари дараҷаи ҷавобгарии тарафи гунаҳкор, ҷавобгарии гражданӣ ба саҳмӣ, муштарак, иловагӣ ва омехта тақсим карда мешавад.

Дар зербоби мазкур, ҳамчунин масъалаи масъулияти муштарак (ҷавобгарӣ) баррасӣ гардидааст, ки мувофиқи он талаботи муштарак ба вуҷуд меояд, агар ӯҳдадории муштарак ё талабот, аз ҷумла дар сурати тақсимнашавандагии ӯҳдадорӣ бо шартнома пешбинӣ гардида, ё бо қонун муқаррар шуда бошад.

Дар зербоб, инчунин низоми чораҳои гуногуни таъсиррасонӣ нисбати иштирокчиёни ин муносибатҳо оварда шудаанд. Ба ақидаи муаллиф ба онҳо дохил мешаванд: муҷозоти фаврӣ, ки оқибати номатлубро ба бор меоранд, вале ба пойгоҳи амволии пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ дахл намекунанд; чораҳои ҷавобгарии амволӣ; ҷавобгарии шахсии соҳибкорӣ, ки ба қобилияти ҳуқуқдории шахс таъсир мерасонад ва дигар низоми муҷозотҳо.

Муҷозотро метавон ҳамчун оқибати номатлуб, ки дар сурати вайронкунии талаботи аз тарафи давлат ба соҳибкор пешбинигардида, бавуҷудоянда, инчунин дар сурати иҷронакунӣ ё иҷрои номатлуб аз ҷониби тарафҳои шартномаи ӯҳдадорӣ, муайян кард.

Ҷавобгарии амволии соҳибкор – намуди муҷозоте мебошад, ки дар маҳрумсозии амволи ҳуқуқвайронкунанда (ба манфиати кредитор ӯҳдадорӣ гирифтан), инчунин дар қатъшавӣ ё маҳдудшавии ҳуқуқ барои амалисозии фаъолияти соҳибкорӣ ё манъи муваққатии фаъолият, азнавташкилдиҳии маҷбурӣ ё барҳамдиҳии субъекти хоҷагидорӣ ифода мешавад.

Татбиқи чораҳои ҷавобгарӣ метавонад тамоми пойгоҳи амволии фаъолияти соҳибкориро тағйир диҳад, ҳуқуқи шахсро барои машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ маҳдуд кунад, яъне дар мӯҳлати муайян ғайриимкон будани ба даст овардани фоида аз фаъолияти муайян.

Ҳамчунин, дар зербоб масъалаи ҷуброни одилонаи зарарҳо оид ба аз тарафи кредитор исбот намудани на танҳо воқеияти мавҷудияти зарарҳои бо вайронкунии ӯҳдадорӣ, инчунин ҳаҷми онҳо аз тарафи қарздор матраҳ шудаанд. Ба ақидаи муаллиф, вогузор намудани бори исбот, ҳамчун мавҷудияти зарарҳо ва ҳаҷми он барои кредитори пешниҳодкунандаи талаботи дахлдор оид ба ҷуброи зарар, табиатан дуруст аст. Чунин равиш дар таҷрибаи судӣ-арбитражӣ реша пайдо карда ва дар бисёр ҳолат дуруст ҳам мебошад.

Дар фарҷоми зербоб пешниҳод мегардад, ки мавқеи махсуси ҷаримаи дерпардохтро байни равишҳои ҳимояи иштирокчиёни муомилаи амволӣ ба инобат гирифта (дар шароити маъмул набудани чунин шакли ҷавобгарӣ, ҳамчун ҷуброни зарарҳо) вақти он расидааст, ки таҷрибаи суди иқтисодӣ аз рӯи баҳсҳои бо ҷуброни ҷаримаи дерпардохт барои вайронкунии ӯҳдадориҳои шартномавӣ алоқаманд,

ки моҳиятан то ҳол камшавии худсаронаи ҳаҷми ҷаримаи дерпардохтро, аз рӯи салоҳдиди суд иҷозат медиҳад.

Дар **хулоса** натиҷаҳои асосии рисолаи илмӣ дарҷ шудаанд, дар асоси тадқиқот хулосаҳои назаривӣ бароварда шуда, як қатор пешниҳодҳои муаллифи рисола, ки ба такмили қонунгузории ҶТ равона шудаанд иброз ёфта, дар феҳристи манбаъҳои истифодашуда номгӯйи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва нашрияҳои илмӣ оварда шуданд. Ҳамин тавр,

1. Барҳамдиҳии субъекти хоҷагидорӣ маънои онро дорад, ки бе гузариши ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои ворисӣ ба субъекти дигар, фаъолият қатъ мегардад ва пайдоиши оқибатҳо дар шакли аз даст додани қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунии иштирокчии муомилоти гражданӣ, дар назар аст [1–А].

2. Дар қонунгузории амалкунанда мафҳуми азнавташкилдиҳӣ дарҷ нагардидааст. Аз ин рӯ, пешниҳод карда мешавад, ки зери мафҳуми азнавташкилдиҳӣ қатъи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ бо гузариши маҷмӯи ҳуқуқҳо ва ӯҳдадориҳо ба ворис бо тартиби варосати умумӣ, фаҳмида шавад [3–А].

3. Қатъи фаъолияти субъекти соҳибкорӣ метавонад бо тартиби ихтиёрӣ ва маҷбурӣ тибқи қарори соҳибмулк ё шахсони ваколатдори онҳо, муассисони субъект ё ворисони онҳо, инчунин дар ҳолатҳои дар қонунгузорӣ муқаррargардида бо қарори суд амалӣ гардад [4–А].

4. Хотимаёбии мӯҳлате, ки барои он шахси ҳуқуқӣ таъсис дода шудааст, инчунин ноилшавӣ ба мақсад бояд ҳамчун асосҳои мустақили қатъшавӣ баррасӣ гарданд, ки қабули қарори иловагиро аз ҷониби иштирокчиён ё маъмурияти шахси ҳуқуқӣ талаб накунад. Барои муқаррар намудани ин ҳолат бояд ба м. 62 КГ ҶТ тағйирот ворид карда шавад.

5. Пешниҳод карда мешавад, ки дар ҳолати ошкор шудани амвол баъд аз барҳамдиҳии қарздор, ба қонунгузории амалкунанда расмиёти нави аз нав оғоз намудани истеҳсолоти парванда дар асоси азнавбарқароркунӣ ва бартараф кардани талаботи минбаъда, ворид карда шавад.

6. Ҷараёни танзими ҳуқуқии азнавташкилдиҳӣ ва барҳамдиҳии ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ҳимояи ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, ба манфиати иштирокчиёни гардиши хоҷагидории бовиҷдон (кредиторон) бояд тақвият дода шавад.

МАЗМУНУ МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ ДАРҶ ШУДААНД

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудаанд:

[1–М]. Масиев, У.О. К вопросу о правовой особенности добровольной и принудительной ликвидации коммерческих организаций / У.О. Масиев // Правовая жизнь. – Душанбе, 2013. – №1 (01). – С. 135–146.

[2–М]. Масиев, У.О. К вопросу о прекращении деятельности индивидуального предпринимателя / У.О. Масиев // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2012. – № 3/8 (101). – С. 79–83.

[3–М]. Масиев, У.О. Особенности реорганизуемого коммерческого юридического лица / У.О. Масиев // Известия Института философии, политологии и прав им. А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан. – 2017. – № 4 (1). – С. 23–30.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои даврӣ чоп шудаанд:

[4–М]. Масиев, У.О. Қатъи фаъолияти соҳибкорӣ тибқи қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон / У.О.Масиев // Масъалаҳои муҳимми ҳуқуқи гражданӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ. – Душанбе, 2019. – С.179-187.

[5–М]. Масиев, У.О. Проблемы прекращения деятельности индивидуального предпринимателя по законодательству Республики Таджикистан / У.О.Масиев // Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития: материалы V Международной научно-практической конференции. – Душанбе, 2017. – С.229-234.

На правах рукописи

МАСИЕВ УМЕД ОКТАМОВИЧ

ПРЕКРАЩЕНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Специальность 12.00.03 - Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук

Душанбе – 2020

Диссертация выполнена на кафедре предпринимательского и коммерческого права юридического факультета Таджикского национального университета (ТНУ)

Научный руководитель:	**Гаюров Шукрулло Кароматуллоевич** – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой гражданского права юридического факультета Таджикского национального университета
Официальные оппоненты:	**Меликов Умрилло Асадуллоевич –** доктор юридических наук, доцент кафедры экономического права факультета международных экономи ческих отношений и права Таджикс кого государственного университета коммерции
	Пулатов Азамат Содикчонович – кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения юриди-чекого факультета Росийско-Таджикс кого (славянского) уиверситета
Ведущая организация:	**Таджикский государственный финансово-экономический университет**

Защита диссертации состоится 1 декабря 2020 года, в 14.00, на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-002 при Таджикском националным университете (734025, г.Душанбе, проспект Рудаки 17).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте центральной библиотеке Таджикского национального университета: www.tnu.tj

Автореферат разослан «___» ____________ 2020 г.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
Доктор юридических наук, профессор Азиззода У.А.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы исследования. В связи с конституционным признанием свободы предпринимательской деятельности и расширением зоны охвата имущественного оборота, активизируется экономическая деятельность граждан и других субъектов частного права. Появляются различные мотивации в предоставлении кредитов, создания хозяйственного общества и товарищества, а также использования наемного труда. В этих условиях достижение положительного результата во многом связано с опытом совместной работы и профессиональными навыками в сфере производства товаров, оказания услуг и выполнения работ. Отсутствие знаний и опыта во многом детерминирует прекращению предпринимательской деятельности, что может нанести вред интересам граждан. Многие участники имущественного оборота не оценивают факта профессиональности предпринимательства (ч.3 ст.1 ГК РТ). В нем обнаруживаются лже-предприниматели или предприниматели, незаконно осуществляющие свою деятельность.

В соответствии с принятым Законом РТ «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей» от 18.05.2009 г. в Таджикистане был введен существенно новый порядок регистрации субъектов предпринимательской деятельности, который дает возможность исключения дублирования и определяет возможности выявления реального количества предпринимателей. Однако нельзя забывать и о том, что предпринятые со стороны Правительства страны меры для более существенного смягчения последствия финансового кризиса, есть необходимость введения более современных способов, защиты прав предпринимателей, которые могут оказать реальную помощь предпринимательству. И не секрет, что на современном этапе развития общества и государства, именно предпринимательство следует считать как основной сектор, способствующий непосредственному росту экономики Республики Таджикистан.

По данным Всемирного Банка «Ведение бизнеса», итоги проведенной реформы в 2009 и 2010 годах показывают, что Таджикистан улучшил свои показатели на 25 пунктов и теперь входит в десятку лидирующих стран, реформа в которых направленна в первую очередь на создание необходимых благоприятных условий для ведения предпринимательства. Задача проведенных реформ включила упрощение процедуры создания и деятельности предприятий, всестороннее укрепление прав собственности указанных субъектов, совершенствование процедуры банкротства, регламентация

возникающих коммерческих споров и совершенствование условий их государственной регистрации.

Тем не менее, существуют неблагоприятные почвы, которые препятствуют развитию предпринимательской деятельности: существуют законодательные недостатки, которые определяют ее развитие, порядок лицензирования, сертификации, проведении проверок, налогообложения субъектов, которые занимаются малой и средней предпринимательством, экспорт и импорт товаров; недостаток финансовых и инвестиционных ресурсов и т.д.

На взгляд диссертанта, своевременному развитию предпринимательства в стране препятствует также высокий уровень коррупции почти во всех органах государственного управления, ощутим также недостаточный уровень профессионализма в деятельности работников и государственных служащих органов государственной власти.

Имеются существенные недостатки в сфере правовой регламентации системы кредитно-финансовой поддержки субъектов предпринимательства, которые, к сожалению не соответствуют современным международным стандартам. Так, при выделении кредитов со стороны банков и других финансовых организаций субъектам малого и среднего предпринимательства применяются очень высокие процентные ставки и на относительно короткие сроки. Следовательно, указанным субъектам ограничивается доступ к финансам, в связи с чем могут наблюдаться низкий уровень развития предприятий в промышленной и сельскохозяйственной сферах; ощущается недостаточность использования современных технологий в предпринимательстве, который приводит к снижению качества товаров и услуги, к неконкурентоспособности выпускаемой продукции.

В соответствии с Национальной стратегией развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Таджикистан, как страна с открытой экономикой, подвержена влиянию внешних и внутренних вызовов, которые могут повлиять на достижение целей стратегии и корректировку этапов развития. Вызов - это всегда выгода для страны, если принимать превентивные меры адаптации. В противном случае, они превращаются в угрозы. Для Таджикистана можно выделить следующие основные вызовы: существует неконкурентоспособность отечественной экономики, который сопровождает отсталость технологической базы; низкий уровень инновационной технологической активности, который приводит к использованию устарелых энергозатратных и загрязняющих технологий с высокими износами.

В стране фактически отсутствует механизм «принуждения» к инновациям и процесс коммерциализации результатов научных исследований и опытно-конструкторской деятельности; существует низкий уровень доли внутреннего накопления и инвестиции, который может препятствовать модернизацию сельского хозяйства, индустриализации и развитию инфраструктуры; недостаточная эффективность государственного управления, в том числе в сфере стратегического планирования, которая ограничивает возможности разработки и реализации политики в области социально-экономического развития; Хотя Таджикистан указывается в списке десяти стран с наибольшим прогрессом в реформах по поддержке бизнеса, по рейтингу «Ведение бизнеса 2016» республика занимает 132 место и по рейтингу «Ведение бизнеса 2017» республика занимает 128 место, а в 2019 году занимает 126 место, что свидетельствует о слабости развития институтов в поддержку предпринимательства. Как следствие, инвестиционный и экспортный потенциал продукции с увеличенной добавленной стоимостью не используется в полной мере. Сегодня обеспечение благоприятных условий ведения бизнеса, создание условий по защите и гарантий прав собственности и привлечение прямых инвестиций, эффективное управление собственными активами являются необходимыми условиями для развития приоритетных отраслей экономики.

Эти и другие обстоятельства способствовали выбору темы диссертационного исследования.

Степень разработанности темы. В последние годы исследованию проблем правового регулирования прекращения предпринимательской деятельности уделяется пристальное внимание многих ученых, среди которых можно отметить: А. Вольнова, А.А.Павлова, А.Степанова, Б.Архипова, В.В.Витрянского, В.С. Ем, В.И.Синайского, Г.Н. Давыдова, Г. Шапкиной, Г.Ф.Шершеневич, Д.И.Мейер, Е. Бакулина, Е. Дубовицкой, Е.А.Суханова, И.Л.Корнеева, К.Н.Анненкова, К.Д.Кавелина, К.П.Победоносцева, Л.Фролова, М.И. Брагинского, Н.И.Коваленко, Н.И. Краснова, Н.Козлова, О.С.Иоффе, О.Ю.Шилохвоста, С.Н. Братусь, С.Э. Жилинского, С.М.Попова, С.А. Хохлова, Т.И.Илларионова, Т.Д. Аиктулова, Ю.П.Свит, Ю.Тарасенко, Ю.А. Хорькова и других.

Основания и порядок прекращения предпринимательской деятельности регламентировались различными нормативными правовыми актами 2003- 2018 гг. К ним относились правовое регулирование приватизации, банкротства, преобразование государственных предприятий, к антимонопольному законодательству. Тем не менее, правовое регулирование прекращения

предпринимательской деятельности еще не подвергалось подробному исследованию в научной литературе Республике Таджикистан. Эти факты определяют выбор темы исследования. Все выводы диссертационного исследования, получены в процессе анализа правоприменительной практики, материалов научной и периодической печати.

Объектами диссертационного исследования являются общественные отношения, возникающие по вопросу понятий и особенностей обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности.

Предметом исследования является исследование совокупности общественных отношений и институтов по выявлению особенностей прекращения деятельности субъектов предпринимательства, теоретический анализ вопросов, касаемо правопреемства, выявление недочетов правовой регламентации и недостатков в законодательстве, разработка предложений и рекомендаций по совершенствованию действующего отечественного законодательства в этой сфере.

Цели и задачи исследования. Основной целью диссертационного исследования – это анализ научных и практических проблем правового регулирования прекращения предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан, а также выработка рекомендаций по совершенствованию законодательства Республики Таджикистан по данному вопросу.

В соответствии с указанной целью диссертационного исследования были поставлены и решены следующие **задачи**:

- обосновать юридическую сущность прекращения предпринимательской деятельности и гарантии прав кредиторов;

- обосновать понятие и особенности обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности;

- проанализировать вопросы прекращения предпринимательской деятельности по гражданскому законодательству Республики Таджикистан;

- определить правовую природу гарантии прав кредиторов при прекращении предпринимательской деятельности;

- проанализировать отдельные виды обязательств, возникающие при прекращении предпринимательской деятельности и исследовать проблемы прекращения деятельности индивидуального предпринимателя;

- определить особенности обязательства реорганизуемого коммерческого юридического лица и обязательства ликвидируемого коммерческого юридического лица перед кредиторами;

- проанализировать и обосновать юридическую ответственность за нарушение обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности;

- разработать предложения по усовершенствованию гражданского законодательства Республики Таджикистан в исследуемой области.

Методология диссертационного исследования. Основу исследования составляют общие методы научного познания (диалектический, формально-логический, анализ, синтез, обобщение) и специальные методы исследования, такие как системный, сравнительно - исторический и сравнительно-правовой, метод компонентного и непосредственного наблюдения, описания, применение которых способствуют определению сходных и отличительных особенностей исследуемых положений диссертации.

Диалектический метод познания позволило изучить проблемы развития правового регулирования прекращения предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан. С помощью анализа и синтеза были раскрыты существенные признаки и свойства прекращения предпринимательской деятельности. Применение сравнительно-правового метода позволил сопоставить нормативные правовые акты Республики Таджикистан и Российской Федерации в сфере прекращения предпринимательской деятельности в целях выявления их общих и особенных свойств.

Теоретическая база диссертационного исследования. Теоретическую базу диссертационного исследования составил анализ отечественного и российского законодательства, а также труды представителей цивилистики, таких как: А. Вольнова, А.А. Павлова, А. Степанова, Б.Архипова, В.В.Витрянского, В.С. Ем, В.И.Синайского, Г.Н. Давыдова, Г. Шапкиной, Г.Ф.Шершеневич, Д.И.Мейер, Е. Бакулина, Е. Дубовицкой, Е.А.Суханова, И.Л.Корнеева, К.Н.Анненкова, К.Д.Кавелина, К.П.Победоносцева, Л.Фролова, М.И. Брагинского, Н.И.Коваленко, Н.И. Краснова, Н.Козлова, О.С.Иоффе, О.Ю.Шилохвоста, С.Н. Братусь, С.Э. Жилинского, С.М.Попова, С.А. Хохлова, Т.И.Илларионова, Т.Д. Аиктулова, Ю.П.Свит, Ю. Тарасенко, Ю.А. Хорькова и других.

Различные аспекты научной работы обстоятельно исследованы в трудах цивилистов Республики Таджикистан А.Д. Гафурова, Ш.К. Гаюрова, Ш.М. Исмаилова, Ш.М. Менглиева, В.А. Ойгензихта, М.З. Рахимова, Д.Ш. Сангинова, Т.И. Султоновой и других.

Нормативно-правовая база диссертации представлена гражданским законодательством Республики Таджикистан в сфере прекращения предпринимательской деятельности.

Научная новизна диссертационного исследования определяется самой темой, впервые избранной для специального монографического исследования гражданско-правового регулирования прекращения предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан.

Впервые в отечественной юридической науке в диссертации предлагается комплекс проблем, связанный с юридической сущностью прекращения предпринимательской деятельности и гарантии прав кредиторов, понятии и особенностей обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности, вопросов прекращения предпринимательской деятельности по гражданскому законодательству Республики Таджикистан, отдельных видов обязательств, возникающие при прекращении предпринимательской деятельности и проблем прекращения деятельности индивидуального предпринимателя, юридическую ответственность за нарушение обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности, а также предложения по усовершенствованию гражданского законодательства Республики Таджикистан в исследуемой области и т.д.

Научный анализ вопросов прекращения предпринимательской деятельности направлен на устранение проблем, препятствующих развитию предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан.

В результате проведенного исследования на защиту выносятся следующие положения:

1. Под ликвидацией понимается такой способ прекращения деятельности субъекта предпринимательства, при котором в будущем невозможна любая деятельность и переход имущества правопреемникам;

2. Под реорганизацией понимается прекращение деятельности юридического лица с переходом всех прав и обязанностей к правопреемнику в порядке общего правопреемства. Под правопреемником понимают юридическое лицо (юридические лица), которому (которым) переходят все права и обязанности реорганизованного юридического лица;

3. Существенная разница между ликвидацией и реорганизацией заключается в том, что в первом случае имеет место окончательное прекращение любой деятельности какого-то субъекта, во втором - прекращение его функционирования в конкретной организационно-правовой форме. В обоих случаях деятельность субъекта прекращается, и он больше не будет существовать. В связи с ликвидацией субъекта прекратится и его деятельность, в связи же с

реорганизацией она продлится, но уже не в прежней (существовавшей до реорганизации), а в новой организационно-правовой форме субъекта. То есть можно сказать, что главное отличие двух способов прекращения субъектов (ликвидации и реорганизации) заключается в юридических последствиях факта прекращения их существования, в наличии или в отсутствии правопреемства;

4. Можно сделать вывод, о том, что прекращение деятельности субъекта предпринимательства осуществляется в добровольном и принудительном порядке по решению собственника, уполномоченного им лица, основателями субъекта, правопреемниками и/или по решению суда. Выявлено, что по отношению хозяйствующих субъектов различных организационно-правовых форм (к примеру, государственных предприятий) решение об их прекращении принимается со стороны уполномоченных государственных органов. Решение о прекращении коллективных субъектов (кооперативах, коллективных предприятиях) принимается общим собранием хозяйствующих субъектов. В отношении частных хозяйствующих субъектов – решение принимается физическим лицом как собственника имущества.

5. Было установлено, что есть необходимость законодательной регламентации вопросов основании ликвидации. Истечение срока, создания юридического лица, достижение его цели необходимо рассматривать как самостоятельные основы ликвидации, которые не требуют принятие дополнительных решений участниками или органами юридического лица. Следовательно, для более точного их законодательного закрепления есть необходимость внесения определенных изменений и дополнений в ст. 62 ГК РТ.

6. Выявлено, что в случаях обнаружении имущества после ликвидации должника, введение не известной действующему законодательству новой процедуры возобновления производства по делу, на основании восстановления и последующего погашения требований.

7. Появляется необходимость правовой регламентации обеспечения и усиления правовой защиты интересов добросовестных участников хозяйственного оборота (кредиторов) в процессе реорганизации и ликвидации коммерческих организаций.

Теоретическая значимость исследования определяется тем, что сформулированные автором научные предложения, могут быть использованы в дальнейших научных исследованиях проблем правового регулирования прекращения предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан. Основные выводы исследования могут быть использованы в процессе преподавания

учебных дисциплин и спецкурсов как «Гражданское право», «Предпринимательское право», «Коммерческое право», «Правовое регулирование несостоятельности банкротства».

Апробация и внедрение результатов исследования. Основные положения, результаты и выводы диссертации были обсуждены и одобрены на кафедре предпринимательского и коммерческого права Таджикского национального университета, отражены в опубликованных работах автора, раскрыты в выступлениях на республиканской научно-практической конференции посвященной 20 – летию Конституции Республики Таджикистан (17.10.2014 г., Душанбе) организованной РТСУ, на республиканской научно-практической конференции посвященной 20 – летию Конституции РТ (29.10. 2014 г., Душанбе) организованной ТНУ, на V международной научно-практической конференции (31.10.2017г.) организованной РТСУ, на республиканской научно-практической конференции на тему: “Актуальные вопросы гражданского права в Республике Таджикистан” (08.06.2019г.) организованной ТНУ.

Структура диссертации. В соответствии с поставленной целью диссертационное исследование состоит из введения, двух глав включающих в себя семь параграфов, заключения и библиографии. Объем работы составил 162 стр.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Ведение работы включает в себе обоснованность, актуальность и степень научной разработанности темы исследования, объект и предмет диссертации, цели и задачи работы, ее методологические и теоретические основы и научную новизну, теоретическую и практическую значимость диссертации.

В первой главе диссертации – **«Юридическая сущность прекращения предпринимательской деятельности и гарантии прав кредиторов»** рассматриваются некоторые общетеоретические вопросы понятия и особенности обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности, которая состоит из трех параграфов.

Первый параграф первой главы – **«Понятие и особенности обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности»** – посвящен анализу вопросов определения правовой природы и особенностей обязательств, которые возникают при прекращении предпринимательской деятельности.

Автор отмечает, что юридическая природа указанных выше отношений ограничено во времени, и они прекращаются при наличии

определенных обстоятельств. Данный факт можно обосновать тем, что они возникают при осуществлении всех прав и обязанности, составляющие его содержание.

В данном параграфе диссертант также рассматривает историю прекращения гражданско-правовых обязательств. Он указывает, что они существовали еще во времена римского права. По его мнению, римскими юристами рассматривались только способы их прекращения, классифицирующиеся «на те, которые производят эффект ipso iure (в силу самого права) и лишают кредитора права требования, и те, которые производят эффект ope exceptionis (ввиду эксцепции), так что требование кредитора сохраняется, но может быть опровергнуто исковым возражением (exceptio) по желанию должника».

Далее, автор приводит, что прекращение соотносительных прав и обязанностей субъектов обязательства носит второстепенный характер, и по его мнению, данный факт можно считать, как следствие разрыва правовой связи между кредитором и должником.

Рассматривая указанный вопрос, автор приводит свой вариант определения прекращения гражданско-правовых обязательств как отпадение правовых связей между кредитором и должником, что могут выступать в качестве утраты взаимных прав и обязанностей, которые составляют, по сути, содержание обязательственных правоотношений, без возникновения других последствий правового характера (право на взыскание убытков, право на взыскание неустойки т.п.).

По мнению исследователя, назначение ликвидационной комиссии и принятие решения о ликвидации влекут за собой изменения правоспособности юридических лиц, следовательно, основной и единственной их целью заключается в скорейшей ликвидация. К числу основных действий комиссии относиться прекращение обязанностей юридического лица по отношению к его кредиторам. Исходя из изложенного, в задаче ликвидационной комиссии входит письменное уведомление кредиторов об ликвидации. В задачу указанной комиссии также входит уведомление всех кредиторов о ликвидации юридического лица и о порядке и сроке заявления претензий его кредиторами путем размещения публикации.

В завершении параграфа, автором предложено, что современное правовое регулирование прекращения предпринимательской деятельности охватывает многоуровневую структуру и многообразность источников права (кодексы, законы, указы президента, постановления правительства), которые по сути не могут способствовать облегчению теоретического и практического осмысления соответствующих норм права.

Во втором параграфе первой главы – **«Понятие прекращения предпринимательской деятельности по гражданскому законодательству Республики Таджикистан»** – диссертант анализирует систему отечественного законодательства в указанной сфере и указывает на то, что прекращение предпринимательской деятельности субъекта гражданского права регулируется такими нормативными правовыми актами как Гражданский кодекс РТ, Законы РТ «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей», «О несостоятельности (банкротстве», «О ликвидации кредитных организаций», «О товарной бирже и биржевой торговле в Республике Таджикистан», «Об обществах с ограниченной ответственностью», «Об акционерных обществах», «О дехканском (фермерском) хозяйстве» и др.

В процессе исследования диссертант определяет взаимосвязи и отличительные признаки ликвидации и реорганизации и пишет, что в первом случае имеет место окончательное прекращение любой деятельности какого-то субъекта предпринимательской деятельности, во втором - прекращение его функционирования в конкретной организационно-правовой форме. В обоих случаях деятельность субъекта прекращается, и он больше не будет существовать. В связи с ликвидацией субъекта прекратится и его деятельность, в связи же с реорганизацией она продлится, но уже не в прежней (существовавшей до реорганизации), а в новой организационно-правовой форме субъекта. Автор указывает, что главное отличие двух способов прекращения субъектов (ликвидации и реорганизации) заключается в юридических последствиях факта прекращения их существования, в наличии или в отсутствии правопреемства. По его мнению, под реорганизацией следует понимать прекращение юридического лица с переходом всех прав и обязанностей к правопреемнику в порядке общего правопреемства. В правопреемнике понимают юридического лицо (юридические лица), которому (которым) переходят все права и обязанности реорганизованного юридического лица. Статья 58 ГК РТ определяет пять путей прекращения субъекта: слияние, присоединение, разделение, выделение, преобразование.

Под ликвидацией диссертант понимает способ прекращения деятельности субъекта предпринимательства, при котором в будущем невозможна любая деятельность и переход имущества правопреемникам.

Автор указывает, что основания, при которых происходит прекращение юридических лиц и предпринимательской деятельности физического лица-предпринимателя установлены в ст. 62 Гражданского кодекса Республики Таджикистан. В названной статье

законодатель выделяет два основания: первая - прекращение в добровольном порядке и вторая - прекращение в принудительном порядке.

Рассматривая указанный вопрос, диссертант пишет, что более подробное определение оснований государственной регистрации прекращения деятельности субъектов установлены в нормах Закона РТ «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей», согласно которых разделяются основания прекращения юридических лиц и субъектов предпринимательства т.е деятельности физических лица - предпринимателей. Установлены, что основаниями прекращения юридического лица в добровольном порядке выступает:

- решение собственника или уполномоченного органа, решение других лиц - учредителей субъекта предпринимательской деятельности без указания мотивов принятия решения по собственному заявлению.
- достижение юридическим лицом своих уставных целей и задач;
- окончание срока деятельности юридического лица, на который была рассчитана его деятельность.

В данном параграфе диссертации также отмечены, что основаниями принудительного порядка прекращения юридического лица осуществляется судом в случаях:

- когда было установлено недействительность записи о порядке проведения государственной регистрации из-за нарушения нормы законодательства при его создании, которые невозможно их устранение;
- выявлено противоречивость учредительных документов с осуществлением деятельности, который запрещается законом;
- было установлено несоответствие минимального размера уставного фонда указанных субъектов с требованиями нормы закона;
- было выявлено отсутствие записи наличия местонахождения юридического лица в Едином государственном реестре;
- признания хозяйствующего субъекта банкротом (по законодательству);
- непредставления в течение года налоговым органам налоговых деклараций, документов финансовой отчетности в соответствии с законом.

В заключении параграфа отмечается, что анализ норм Закона РТ «О ликвидации кредитных организаций» является подтверждением того что, гражданское законодательство из-за недостаточного урегулирования процедур ликвидации вынуждено принимать отдельные законы дополнительно регулирующие данные

правоотношения. Но недостатком законодателя является то, что нормы этих законов нередко противоречат ГК РТ. По нашему мнению, для устранения данных противоречий необходимо дополнить ГК РТ нескольким статями о добровольной и принудительной ликвидации и не принимать отдельные законы по данному вопросу.

В третьем параграфе первой главы – **«Гарантии прав кредиторов при прекращении предпринимательской деятельности»** – диссертант рассматривает проблематику обеспечения гарантии прав кредиторов при прекращении предпринимательской деятельности.

При рассмотрении данного вопроса отмечается, что защита прав кредиторов является основой эффективного и устойчивого функционирования имущественного оборота. В противном случае приводит автор, не исключены ситуации, когда злоупотребление должников приводят к фактической парализации исполнения условий договоров, в которых заинтересованы стороны. Обеспечение защиты прав и законных интересов кредиторов реализуются в обязательственных правоотношениях как при помощи общих способов защиты, предусмотренных ст. 12 ГК РТ, так и с помощью специальных норм, предусмотренных отдельными главами ГК РТ об обязательствах и специальным законодательством.

Далее, автором квалифицируются способы обеспечения защиты кредиторов. По мнению диссертанта, установленное в п. 2 ст. 61 Гражданского кодекса Республики Таджикистан право кредитора на требование досрочного исполнения или прекращения обязательств и возмещения убытков не может стать основанием лишения кредитора на заключения с должником договор, для предусмотренные порядка или размера возмещаемых убытков, которые были вызваны предъявленным требованием. К примеру, при заключении соглашения стороны могут предусмотреть возможности возмещения убытков в минимальных размерах (учитывается реальный ущерб). Более того, по отношению к убыткам может быть установлен и характер неустойки (зачетная, штрафная или альтернативная неустойка).

Исследователь утверждает, что в случаях практического обеспечения установленных способов исполнения обязательств, могут стать основанием для кредитора использования дополнительных способов защиты. Исходя из изложенного, он предлагает предусматривать обеспечение требования кредиторов о досрочном исполнении или прекращении обязательств и возмещения убытков в случаях реорганизации должника, при этом необходимо указать в условиях договора необходимый способ в форме залога, удержания, поручительство и т. д.

В этом параграфе также говориться и о залоге – как один из способов, который обеспечивает исполнение обязательств. По мнению диссертанта, в качестве предмета залога могут выступать всякое имущество, как вещи и имущественные права (требования), кроме имущества, которое изъято из оборота, также требования, неразрывно связанные с личностью кредитора, требование об алиментах, о возмещении вреда, который причинен жизни или здоровью. Однако, необходимо также отметить и на существующий недостаток в ГК РТ касательно залога недвижимого имущества, а именно, право залогодержателя на приобретения заложенного недвижимого имущества в случае обращения взыскания на предмет залога. Так, согласно ч.4, ст.379 ГК РТ «при объявлении торгов несостоявшимися, залогодержатель вправе по соглашению с залогодателем приобрести заложенное имущество и зачесть в счет покупной цены свои требования, обеспеченные залогом. К такому соглашению применяются правила о договоре купли-продажи». Из вышеизложенного, необходимо особо уделить внимание на то, что залогодержатель вправе приобрести недвижимое имущество по соглашению с залогодателем. Проблема заключается в том, что в большинстве случаев залогодатель отказывается заключать соглашение с залогодержателем и в итоге последний не может воспользоваться своим правом предусмотренной указанной статьей. В связи с этим и с целью «реанимирования» указанной статьи, на наш взгляд необходимо удалить из ч.4, ст.379 ГК РТ словосочетание «по соглашению с залогодателем» и отредактировать вышеуказанную статью в следующем варианте «при объявлении торгов несостоявшимися, залогодержатель вправе приобрести заложенное имущество и зачесть в счет покупной цены свои требования, обеспеченные залогом. К такому соглашению применяются правила о договоре купли-продажи».

По мнению диссертанта, требование о досрочном исполнении обязательств может выступать как способ защиты прав кредиторов при ликвидации юридических лиц.

В заключение параграфа диссертантом предложены установить в отечественном законодательстве системы мер, которые могут способствовать четко определить правовой статус должника; установит меры предупредительного характера по солидарной ответственности сторон, а в случае необходимости их применения – предлагается расширить сферы их применения, с возможностью дальнейшего использования аналогии нормы законодательства.

Таким образом, предложены внести определенные изменения и дополнения в нормах ст. 20 Закона РТ «О государственной

регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей» исходя из того, что при государственной регистрации, юридическое лицо должно представить в уполномоченный орган по регистрацию юридических лиц необходимые документы, которые могут подтверждать стоимость активов, отражают реальные возможности по использованию этих активов для исполнения обязательств перед кредиторами. При этом законодатель должен иметь в виду тот факт, что передача активов с истекшими сроками исковой давности в виде дебиторской задолженности, не могут рассматриваться как передача активов. Более того, при предоставлении со стороны юридического лица документов вместе с актом правопреемства в регистрирующий орган должно представляться заключение внешнего независимого аудитора, в содержании которой должны четко отражаться стоимость чистых активов и пассивов юридического лица.

Во второй главе – **«Отдельные виды обязательств, возникавшие при прекращении предпринимательской деятельности»** проанализированы некоторые вопросы прекращения деятельности индивидуального предпринимателя, вопросы реорганизации юридического лица и ответственность за нарушение обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности.

Вторая глава работы включает четыре параграфа.

В первом параграфе второй главы – **«Прекращение деятельности индивидуального предпринимателя и их последствия»** – диссертант выделяет механизмы прекращения деятельности индивидуального предпринимателя как субъекта малого предпринимательства, в связи с его смертью. По его мнению, в таких случаях, проведение государственной регистрация прекращения деятельности юридических лиц должно происходит на основании поступивших в уполномоченный орган сведений о государственной регистрации смерти соответствующего лица.

Далее автором констатируется, что основанием добровольного прекращение деятельности индивидуального предпринимателя выступает подача заявления в регистрирующий орган с предоставлением квитанции об оплаты государственной пошлины, а принудительное прекращение деятельности предпринимателя предопределяют целый ряд процедур.

На взгляд диссертанта, в случае смерти физического лица, который зарегистрирован как индивидуальный предприниматель, он прекращает свою деятельность по приговору суда, а основанием принудительного прекращения деятельности может стать приговор суда и после вступления в силу указанного приговора ему назначается

наказание в виде лишения права заниматься предпринимательской деятельностью на определенный судом срок. Следовательно, государственная регистрация указанного лица как индивидуальный предприниматель утратить свою силу с момента вступления приговора в силу. Итак, предложено, что основанием прекращения предпринимательской деятельности во всех указанных случаях следует считать принятие судом решения и вступления в силу приговора суда. Далее диссертант приходит к выводу, что прекращение деятельности индивидуального предпринимателя - это прекращение ведения предпринимательской деятельности индивидуальным предпринимателем с внесением соответствующих изменений в Единый государственный реестр. Автором предлагается статью 21 Закона РТ «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей» дополнить данным понятием.

Во втором параграфе второй главы – **«Особенности обязательства реорганизуемого коммерческого юридического лица»** – исследуются вопросы реорганизации юридических лиц по законодательству Республики Таджикистан.

В начале параграфа отмечается, что реорганизация – это одна из главных процедур в деятельности юридических лиц, которая имеет свои признаки и особенности применения. По нению автора реорганизация юридических лиц может обосноваться существующими условиями их современной конкурентоспособности, а также социальными и правовыми условиями, в которых существуют юридические лица.

Далее, автором приводятся статистические данные по степени реорганизации юридических лиц на территории Республики Таджикистан и выделяет пять видов реорганизации: выделение, разделение, слияние, преобразование и присоединение юридического лица.

В данном параграфе отмечается место и роль преобразования юридических при их прекращении. Рассматривая практику преобразования юридических лиц, автор утверждает, что в условиях, когда часто меняется законодательство в указанном направлении, прекращение юридических лиц путем преобразования на практике встречается очень мало и более того, по его мнению, выявить сколько-нибудь существенные цели для прекращения юридического лица в результате его преобразования не представляется возможным.

На взгляд автора, на практике известен только один случай принудительной реорганизации по решению уполномоченного на это государственного органа. Указанный факт обоснован тем, что

хозяйствующий субъект, который осуществляет предпринимательскую деятельность, занимает доминирующее положение и систематически нарушает антимонопольное законодательство.

В связи с этим, государственный антимонопольный орган в целях ограничения монополистической деятельности, имеет право обратиться в суд с иском об его реорганизации. Также приводиться, что систематическое нарушение антимонопольного законодательства Республики – это совершение более двух фактов нарушения антимонопольного законодательства в течение трёх лет.

В данном параграфе также выделены условия реорганизация (разделение, выделение) хозяйствующих субъектов.

Автор считает, что реорганизацию коммерческого юридического лица следует определить как особый процесс, в ходе которого происходит прекращение и (или) создание коммерческого юридического лица, сопровождающиеся переходом прав и обязанностей реорганизованного коммерческого юридического лица (право предшественника) в порядке правопреемства к другому коммерческому юридическому лицу (правопреемнику). По его мнению, реорганизованное коммерческое юридическое лицо должно нести ответственность, во всех случаях, когда оно совершило правонарушение до завершения процесса реорганизации, так как факт нарушения нормы законодательства может порождать правоотношение в области привлечения к ответственности. В свою очередь, кредитор реорганизуемого юридического лица имеет право потребовать прекращение или досрочное исполнение обязательств стороны должника о возмещении убытков, который является юридическим лицом. Такое требование может быть предъявлено реорганизуемому юридическому лицу до момента государственной регистрации нового юридического лица.

Особенность обязательства реорганизуемого коммерческого юридического лица в том, что в данном случае его права и обязанности будут возложены на его правопреемников. Новым юридическим лицам передается комплекс прав и обязанностей, а не их отдельные «составляющие». Далее отмечается, что правопреемник не имеет права отказываться от выполнения тех или иных обязательств. При реорганизации юридического лица максимум внимания следует уделить вопросу определения субъектов, к которым перейдут права и обязанности. Причем наиболее актуальной эта проблема является при реорганизации предприятий по формам выделения и разделения. Несмотря на то, что этапы реорганизации в форме присоединения, слияния и преобразования довольно сложные, но в данном случае

создается только одно юридическое лицо, которое станет «наследником» всех вновь созданных структур.

При реорганизации организации в форме выделения и разделения составляется разделительный баланс, а при преобразовании, слиянии и присоединении — передаточный акт. Если рассматривать вопрос о разделительном балансе, то в нем должна содержаться информация о юридическом лице, к которому переходит конкретное обязательство. На взгляд диссертанта в передаточный акт и разделительный баланс должны быть включены сведения обо всех обязательствах должника, в том числе и тех, которые, по мнению, правопреемника, он может и не выполнять. Решение о реорганизации юридического лица принимают учредители или государственные органы — это зависит от организационно-правовой формы предприятия. Если реорганизация — решение собственника, то на это нужно получить соответствующее разрешение. Важно помнить, что решение о реорганизации юридического лица может быть принято только по предложению совета директоров.

В заключении параграфа сделан вывод, о том, что прекращение деятельности субъекта предпринимательства в добровольном и принудительном порядке может осуществляться путем принятия решения собственников хозяйствующих субъектов или же уполномоченными органами или же их правопреемников, а также по решению суда. В отношении субъектов хозяйствования различных организационно-правовых форм (к примеру, государственное предприятие) решение принимается со стороны уполномоченных государственных органов. Для коллективных субъектов решение принимается общим собранием коллектива организации, а для частных субъектов – решение принимает собственник имущества-физическое.

В третьем параграфе второй главы работы – **«Обязательства ликвидируемого коммерческого юридического лица перед кредиторами»,** автор приводит мнение о том, что обязательство ликвидируемого коммерческого юридического лица перед кредиторами имеет особое значение, исходя из социально-экономической важностью самого явления ликвидации коммерческих организаций, как субъектов гражданско-правовых отношений.

В начале параграфа автором приводятся отдельные аналитические и статистические данные по вопросам значимости предпринимательской деятельности.

Далее автором отмечается что, по сути, ликвидация коммерческих организаций – это очень сложный процесс, который нуждается в детальной научно-теоретической исследовании. По его мнению, в Республике Таджикистан несмотря на существующем

объеме научно-исследовательских работ ощущается недостаточность объемов научные исследовательских работ по исследуемой теме. Более того, отмечает автор, в действующем законодательстве содержаться немало пробелов, касающихся правовой регламентации ликвидации коммерческих организаций. Немаловажным остаётся вопрос разнообразности практического применения нормы гражданского права в данной сфере, следовательно, и представляет особый интерес исследование теоретических и практических основ проблематики данной темы.

Далее в данном параграфе работы предпринята попытка сделать обобщенный анализ всех оснований для ликвидации коммерческих организаций, а также определение роли регистрирующих органов в процедуре ликвидации организаций.

Учитывая изложенное, автор считает, что несоответствие закону положений договора о создании не может являться основанием для принудительной ликвидации юридического лица, только грубые нарушения, допущенные при создании в случае невозможности их устранения, могут повлечь ликвидацию на основании судебного решения по иску регистрирующего органа.

Соответственно, предложено необходимость законодательной регламентации вопросов основании ликвидации. На взгляд автора, истечение срока, создания юридического лица, достижение его цели необходимо рассматривать как самостоятельные основы ликвидации, которые не требуют принятие дополнительных решений участниками или органами юридического лица. Следовательно, для более точного их законодательного закрепления автор предлагает внести определенные изменения и дополнения в ст. 62 ГК РТ. Также предлагается необходимость урегулировать вопросов возможности отмены решения о ликвидации, а также правовые последствия такой отмены.

Ликвидация юридического лица прекращает все обязательства, в которых оно участвовало. В случаях, предусмотренных законом или иными правовыми актами, исполнение обязательства ликвидированного юридического лица возлагается на другое лицо (по требованиям о возмещении вреда, причиненного жизни или здоровью, и др.).

В четвертом параграфе второй главы **«Юридическая ответственность за нарушение обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности»,** автор рассматривает теорию гражданской ответственности как форма проявления и способ воздействия мер в отношении правонарушителя, кредитора либо другого субъекта предпринимательства при

нарушении установленных законом или договором нормы, которые приводят к отрицательным имущественным последствиям. Также отмечено, что гражданская ответственность – имеет имущественный и компенсационный, задача которой заключается в восстановлении прав потерпевшей стороны (кредитора). Отмечается, что гражданская ответственность субъектов предпринимательства возникает в первую очередь из внедоговорных отношений и устанавливается нормами законодательства, она может возникать вследствие неисполнения или ненадлежащего исполнения условия договоров. С позиции уровня установления ответственности виновной стороны она подразделяется на долевую, солидарную, субсидиарную и смешанную ответственность.

В этом параграфе, автором также проанализировано место и роль солидарной ответственности. Особенность данной ответственности заключается в том, что если солидарность обязанности сторон или требования предусмотрена сторонами в договоре или она установлена законом, в частности при неделимости предмета обязательства.

Далее автор приводит меры воздействия для субъектов, которые нарушали нормы законодательства о предпринимательстве. К ним, по мнению автора следует отнести введения оперативных санкций, которые влекут неблагоприятные последствия, не затрагивающие имущественную базу при введения предпринимательской деятельности; меры имущественной ответственности субъектов предпринимательской деятельности и личная предпринимательская ответственность, которая может повлиять влияющая на их правоспособность, а также введение других санкций.

Здесь также отмечается особенности имущественной ответственности предпринимателей – как форма санкции, в содержании которой входит лишение правонарушителя на имущество в виде изъятия имущества в пользу кредитора по обязательству. Также приводится прекращение или ограничение права на осуществление предпринимательской деятельности или временный запрет деятельности, принудительная реорганизация или же ликвидация хозяйствующих субъектов.

Автор пишет и о значимости применения мер ответственности, которые, во-первых, существенно могут способствовать изменению имущественной базы предпринимательской деятельности, и во-вторых они могут ограничивать право лица на предпринимательскую деятельность. На взгляд автора, данный факт не дает возможности в течения определенного времени получать доходы от деятельности.

В данном параграфе диссертационного исследования отмечается проблематика справедливого возмещения убытков, вопросы

доказывании со стороны кредиторов факта наличия убытков, которые вызваны нарушением условии договоров должником, и установление их размеров.

Рассматривая данный вопрос, автор указывает на тот факт, что на первый взгляд, вполне естественным является возложение бремени доказывания, как наличия убытков, так и их размера на кредитора, предъявляющего должнику соответствующее требование о возмещении убытков. Такой подход по мнению диссертанта, укоренился в судебно-арбитражной практике, и во многих случаях он является правильным.

В конце параграфа, исходя из важности место неустойки в системе средств и обеспечения защиты участников имущественного оборота и отсутствия популярности возмещения убытков, автор предлагает пересмотр судебно-экономической практики по возникающим спорам, которые непосредственно имеют связь с взысканием неустойки за нарушения условия договоров, которая, до сих пор допускает возможность произвольного уменьшения размеров неустойки по усмотрению судебных органов.

Заключение содержит основные результаты диссертации, основанные на исследованиях, теоретические выводы, ряд предложений автора диссертации, направленных на совершенствование законодательства Республики Таджикистан, перечень источников правовых актов и научных публикаций. Таким образом:

1. Ликвидация хозяйствующего субъекта означает прекращение его деятельности без перехода прав и обязанностей по наследству к другому субъекту, а последствия - в виде утраты правоспособности и функционирования участника гражданско-правовых сделок [1–А].

2. Действующее законодательство не определяет понятие реорганизации. Поэтому предлагается, понимать термин «реорганизация» как прекращение деятельности юридического лица с переходом к правоприемнику совокупности прав и обязанностей по общему правопреемству [3–А].

3. Прекращение хозяйственного общества может быть осуществлено добровольно и в принудительном порядке по решению собственника или его уполномоченных лиц, учредителей субъекта или их правопреемников, а также по решению суда в случаях, предусмотренных законом - [4–А].

4. Истечение срока, в котором создано юридическое лицо, а также достижение цели следует рассматривать как самостоятельное основание для прекращения, не требующее дополнительного решения

участников или администрации юридического лица. Для установления этого случая необходимо в ст. 62 КГ РТ внести изменения.

5. В случае обнаружения имущества после ликвидации должника предлагается внести в действующее законодательство новый порядок возобновления производства по делу на основании реорганизации и устранения дальнейших требований.

6. Процесс правового регулирования реорганизации и ликвидации коммерческих организаций и правовой защиты должен быть усилен, прежде всего, в интересах участников экономического оборота.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ДИССЕРТАЦИИ ОТРАЖЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ АВТОРА

Научные статьи, опубликованные в ведущих рецензируемых научных журналах, рекомендованных ВАК Министерства образования и науки Российской Федерации и ВАК при Президенте Республики Таджикистан

[1–А]. Масиев, У.О. К вопросу о правовой особенности добровольной и принудительной ликвидации коммерческих организаций / У.О. Масиев // Правовая жизнь. – Душанбе, 2013. – №1 (01). – С. 135–146.

[2–А]. Масиев, У.О. К вопросу о прекращении деятельности индивидуального предпринимателя / У.О. Масиев // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2012. – № 3/8 (101). – С. 79–83.

[3–А]. Масиев, У.О. Особенности реорганизуемого коммерческого юридического лица / У.О. Масиев // Известия Института философии, политологии и прав им. А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан. – 2017. – № 4 (1). – С. 23–30.

II. Научные статьи, опубликованные в иных научных изданиях:

[4–А]. Масиев, У.О. Қатъи фаъолияти соҳибкорӣ тибқи қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон / У.О.Масиев // Масъалаҳои муҳимми ҳуқуқи граждани дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ. – Душанбе, 2019. – С.179-187.

[5–А]. Масиев, У.О. Проблемы прекращения деятельности индивидуального предпринимателя по законодательству Республики Таджикистан / У.О.Масиев // Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития: материалы V Международной научно-практической конференции. – Душанбе, 2017. – С.229-234.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Масиев Умед Октамович дар мавзӯи «Қатъи фаъолияти соҳибкорӣ: проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03- Ҳуқуқи граждании; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналхалқии хусусӣ

Калидвожаҳо: *фаъолияти соҳибкорӣ, кредитор, барҳамдиҳӣ, қонунгузорӣ, азнавташкилдиҳӣ, ворис, системаи қарзию молиявӣ, мубодилаи молумулкӣ, субъекти хоҷагидор, кафолати ҳуқуқҳо, омодагии касбӣ, мақомоти ваколатдори давлатӣ*

Дар диссертатсияи номзадии Масиев Умед Октамович асосҳои назариявӣ ва амалиявии қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон зери таҳлил қарор гирифтаанд.

Дар муқаддимаи таҳқиқот хеле дуруст қайд шудааст, ки бо баробари эътирофи конститутсионии озодии фаъолияти соҳибкорӣ ва тавсеаи фарогирии гардиши амвол, фаъолияти иқтисодии шаҳрвандон ва дигар субъектҳои ҳуқуқи хусусӣ тақвият ёфтааст. Дар пешниҳоди қарзҳо, ташкили ширкати тиҷоратӣ ва шарикӣ, инчунин истифодаи меҳнати кироя ҳавасмандкуниҳои гуногун ба миён меоянд. Дар чунин шароит, ба даст овардани натиҷаи мусбӣ дар бисёр ҳолат бо таҷрибаи кори якҷоя ва малакаҳои касбӣ дар истеҳсоли мол, хизматрасонӣ ва иҷрои кор вобаста аст. Набудани дониш ва таҷриба асосан ба қатъ гардидани фаъолияти соҳибкорӣ оварда мерасонад, ки ба манфиатҳои шаҳрвандон зарар расонида метавонад. Бисёре аз иштирокчиёни гардиши амвол далели касбияти соҳибкориро ба назар намегиранд (қ. 3 м. 1 КГ ҶТ). Дар он соҳибкорони дурӯғин ё соҳибкорон ошкор мегарданд, ки фаъолияти худро ғайриқонунӣ анҷом медиҳанд.

Дар диссертатсия намудҳои алоҳидаи ӯҳдадориҳое, ки дар натиҷаи қатъи фаъолияти соҳибкорӣ ба вуҷуд меоянд, муаммои қатъи фаъолияти соҳибкори инфиродӣ ва оқибатҳои он мавриди баррасӣ қарор гирифта, хусусиятҳои ӯҳдадории шахси ҳуқуқии тиҷоратии азнавташкилшуда, ӯҳдадориҳои шахси ҳуқуқии тиҷоратии барҳамдодашаванда дар назди кредиторон ва масъалаҳои алоҳидаи ҷавобгарии ҳуқуқӣ барои вайрон кардани ӯҳдадориҳое, ки ҳангоми қатъшавии фаъолияти соҳибкорӣ ба миён меоянд, таҳлил карда шудаанд.

Тадқиқоти диссертатсионии Масиев Умед Октамович заминаи муҳим барои такмили заминаи назариявӣ ва ҳуқуқии пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ дониста мешавад. Тавсия ва пешниҳодҳо ба қонунгузории амалкунанда дар мавриди татбиқ ва қатъ кардани

фаъолияти соҳибкорӣ ба қонунгузории шаҳрвандӣ ва соҳибкорӣ - сазовори омӯзиш, таҳқиқот ва истифодаи васеъ мебошанд.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Масиева Умеда Октамовича на тему: «Прекращение предпринимательской деятельности: проблемы правового регулирования в Республике Таджикистан» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право»

Ключевые слова: предпринимательская деятельность**,** *кредитор, ликвидация, законодательство, реорганизация, приемник, кредитно-финансовая система, обмен имущества, хозяйственный субъект, гарантия прав, професиональная подготовка, уполномоченный государственный орган*

В кандидатской диссертации Масиева Умед Октамовича исследуются теоретические и пракические вопросы прекращения предпринимательской деятельности по законодательству Республики Таджикистан.

Очень кстати приводится в ведении исследования, что в связи с конституционным признанием свободы предпринимательской деятельности и расширением зоны охвата имущественного оборота, активизируется экономическая деятельность граждан и других субъектов частного права. Появляются различные мотивации в предоставлении кредитов, создания хозяйственного общества и товарищества, а также использования наемного труда. В этих условиях достижение положительного результата во многом связано с опытом совместной работы и профессиональными навыками в сфере производства товаров, оказания услуг и выполнения работ. Отсутствие знаний и опыта во многом детерминирует прекращению предпринимательской деятельности, что может нанести вред интересам граждан. Многие участники имущественного оборота не оценивают факта профессиональности предпринимательства (ч.3 ст.1 ГК РТ). В нем обнаруживаются лже-предприниматели или предприниматели, незаконно осуществляющие свою деятельность.

В работе затронуты вопросы отдельных видов обязательств, возникающие при прекращении предпринимательской деятельности, проблематика прекращения деятельности индивидуального предпринимателя и их последствия, выявлены особенности обязательства реорганизуемого коммерческого юридического лица,

обязательства ликвидируемого коммерческого юридического лица перед кредиторами и отдельные вопросы юридической ответственности за нарушение обязательств, возникающих при прекращении предпринимательской деятельности.

Диссертационное исследование Масиева Умеда Октамовича считается важной основой для совершенствования теоретическо-правовой основы осуществления предпринимательской деятельности. Рекомендации и предложения введении в гражданском и предпринимательском законодательстве Республики Таджикистан по поводу осуществления и прекращения предпринимательской деятельности – заслуживают изучения, исследования и применения.

ANNOTATION

on the dissertation of Masiev Umed Oktamovich on the topic: "Termination of entrepreneurial activity: problems of legal regulation in the Republic of Tajikistan" for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.03 - Civil law; business law; family law; private international law "

Keywords: *entrepreneurial activity, creditor, liquidation, legislation, reorganization, assignee, credit and financial system, exchange of property, business entity, guarantee of rights, professional training, authorized state authority*

In his Ph.D. thesis, Masiev Umed Oktamovich researches theoretical and practical issues of termination of entrepreneurial activity under the legislation of the Republic of Tajikistan.

It is very useful in the study that in connection with the constitutional recognition of the freedom of entrepreneurial activity and the expansion of the coverage area of property turnover, the economic activity of citizens and other subjects of private law is intensifying. There are various motivations to grant loans, the creation of a company or partnership, as well as the use of hired labor. In these circumstances, the achievement of a positive result is largely associated with the experience of teamwork and professional skills in the production of goods, provision of services and performance of work. Lack of knowledge and experience largely determines the termination of entrepreneurial activities, that may harm the interests of citizens. Many participants of property turnover do not appreciate the fact Entrepreneurship Professional (Part 3 of Article 1 of the Civil Code of the Republic of Tajikistan). It reveals false entrepreneurs or entrepreneurs who illegally carry out their activities.

The work effected the issues of certain types of obligations arising from the termination of entrepreneurial activity, the problems of termination of the activity of an individual entrepreneur and their consequences, identified features of the obligations of the reorganized commercial legal entity, the obligations of the liquidated commercial legal entity to creditors and certain issues of legal liability for violation of obligations arising from the termination of entrepreneurial activity.

The dissertation research by Masiev Umed Oktamovich is considered an important basis for improving the theoretical and legal basis for business activity. Recommendations and proposals of introduction in the civil and entrepreneurial legislation of the Republic of Tajikistan on the implementation and termination of entrepreneurial activities - deserve study, research and realization.